

१९५४

नेपाल बैंक लिमिटेड

1938

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

नेपालको पहिलो बैंक

स्थापित १९३८ नेपा

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

बोगटाएँ दुल्लु र चालाकाली जिल्ला

समय सँगै अधि बढ्दै

नेपालको पहिलो बैंक

नेपाल बैंक एण्ट्रु नाइट

रिकार्ड्स डिपोजिट खाता

- विषयालहर:**
- नेपाल बैंक व्यावरण कर्मचारी ५५,००० |
 - ग्राहित किएरात ५५,००० को शाखामा जम्मा गर्न अनिवार्य |
 - त्रैमासिक कुनैलाई उत्तर र अनुरक्ष रखन दर |
 - अवधान खाता खोल खोल खोल |
 - १ रोपि लाई Home Loan प्रयोग थुक्क र लकड़ सुरक्षा १००% फ्रूट |
 - लि थुक्क लीन्ट कर |
 - रु. १०,००,००० रामबो दुर्दिना रिसा |

नेपाल बैंक रिसाइकल
प्रयोग अनुरक्षा कार्यालय
पृष्ठा १८, चौमार्दी ललितपुर ४५७३३
www.nepalbank.com.np

नेपाल बैंक ज्ञान बचत खाता

विद्यार्थीहरु खुशी, शुभ लाज बहात रोजी

नेपालको पहिलो ऐक्सेस
www.nepalbank.com.np

प्रधान क्रमावारी: विशिष्ट खाताको लिए नेपाल बैंक
ठाक्का: रु.१०,००,००० | वार्षिक वार्ता: रु.५०,००० | वार्षिक वार्ता: रु.५०,०००

- प्रस्तुतिकाह:**
- कृष्ण चालक रयन नियमको पालन तथा नियर पुँजी कार्य।
 - तथा व्यवसाय कुर गरेका लाभ परि उत्पुक्त।
 - शिक्षण।

लोधारामो परिस्थि टेक
www.lodharamo.com.np

लोधारामो परिस्थि टेक
प्राप्त अनुमति: नेपाल राष्ट्रीय संसद
पालन विभाग, दिनांक: २५/०८/२०२३
पालन विभाग, दिनांक: २५/०८/२०२३

नेपाल बङ्क लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED
नेपाल बङ्क लिमिटेडको वेबसाइट: www.nepalbank.com.np

लोधारामो परिस्थि टेक
प्राप्त अनुमति: नेपाल राष्ट्रीय संसद
पालन विभाग, दिनांक: २५/०८/२०२३
पालन विभाग, दिनांक: २५/०८/२०२३

नेपाल बङ्क लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED
नेपाल बङ्क लिमिटेडको वेबसाइट: www.nepalbank.com.np

नेपाल बैंक
रेमिटान्स
खाता

आकर्षक व्याजदर

नेपाल बैंक
सहयोगी
बचत खाता

दम्पति दङ्ग, सहयोगी बचत खातासँग

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

समय सँगै अधि बढ्दै

नेपालको पहिलो बैंक

सल्लाहकारहरू

कृष्णबहादुर अधिकारी

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

समता पन्त

नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

लक्ष्मण पौडेल

सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

विश्वराज बराल

सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

प्रकाशकुमार अधिकारी

सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

होमबहादुर खड्का

सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

लेखन, सम्पादन तथा व्यवस्थापन

अर्जुनबहादुर कँडेल

वरिष्ठ प्रबन्धक/प्रमुख

बजारीकरण तथा अनुसन्धान डिभिजन

कृष्णहरि बुढाथोकी

प्रबन्धक

बजारीकरण तथा अनुसन्धान डिभिजन

वित्तीय साक्षरतालाई आर्थिक समृद्धिको आधारस्तम्भ मानिन्छ । वित्तीय साक्षरताबाट बचत परिचालन एवम् उद्यमशीलता अभिवृद्धि भई औद्योगीकरण एवम् आधुनिकीकरणको यात्रामा अगाडि बढ्दन सहज हुने भएकाले यसलाई अभियानकै रूपमा अगाडि बढाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको देखिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट प्राप्त सेवा-सुविधा अधिकतम जनताले उपयोग गरेमा स्वभावतः प्रभावकारी मागमा वृद्धि हुने एवम् छारिएको आयबाट बचत परिचालन गर्न सकिने र कर्जा तथा लगानीमा समेत वृद्धि भई आर्थिक कृयाकलापको विस्तार र वृद्धि हुन जाने देखिन्छ । वित्तीय साक्षरताबाट आम जनताले वित्तीय ज्ञान र चेतना प्राप्त गरी बढीभन्दा बढी बैंकिङ सेवा-सुविधाहरू उपभोग गर्न सक्दछन् । यस सन्दर्भमा सबै नागरिकहरूलाई वित्तीय साक्षरता दिलाई वित्तीय सेवामा समावेश गर्दै वित्तीय पहुँच बढाउने काममा नेपालको पहिलो बैंक नेपाल लिमिटेडले वि.सं. १९९४ देखि नै वित्तीय साक्षरताका लागि अग्रगामी भूमिका खेल्दै आएको कुरा घाम भै छर्लड्ग छ । वित्तीय साक्षरता कार्यकमलाई व्यवस्थित र द्रुततर बनाउन तथा यसको विस्तार व्यापक रूपमा गर्दै जानुपर्ने आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गरेको वित्तीय साक्षरता मार्गदर्शन, २०७८ लाई मुख्य आधार मान्दै वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी सन्दर्भ-सामग्रीका रूपमा वित्तीय साक्षरताका विविध आयामलाई संलग्न गरी सन्दर्भ-पुस्तकका रूपमा ‘आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता’ नामक ज्ञानवर्द्धक एवम् उपयोगी पुस्तिका तयार गरिएको छ । वित्तीय ज्ञान हासिल गर्न चाहने जिज्ञासु पाठकका लागि यो पुस्तिका कोसेढुइगा नै सावित हुने देखिन्छ । यस पुस्तिकाले लक्षित वर्गमा वित्तीय ज्ञान, चेतना र सीपको अभिवृद्धि गर्दै जिम्मेवार वित्तीय आचरणको विकास गर्दै उद्यमशीलताको अभिवृद्धि भई बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले उपलब्ध गराएका विभिन्न वित्तीय सेवाहरूको प्रभावकारी रूपमा उपयोग गरेर लाभ हासिल गर्ने एवम् आधुनिक वित्तीय प्रविधिको प्रयोगलाई सरल, सहज र प्रभावकारी बनाउनेछ, भन्ने दृढ विश्वास लिएको छु ।

यस पुस्तक लेखन तथा प्रकाशन कार्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान गर्ने नेपाल बैंक प्रधान कार्यालय बजारीकरण तथा अनुसन्धान डिभिजनलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु साथै आगामी दिनमा प्राप्त सुझावहरूलाई समेटी विषयवस्तुलाई थप परिष्कृत एवम् परिमार्जित गर्दै निरन्तर रूपमा यस पुस्तकको प्रकाशन भइरहनेछ भन्ने अपेक्षा पनि गर्दछु ।

(कृष्णबहादुर अधिकारी)
प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

तिषयसूची

	पेज
१. शुभकामना	
२. प्राक्कथन	१
३. वित्तीय साक्षरताको अर्थ	४
४. नेपालको वित्तीय प्रणालीको अवस्था	६
५. नेपाल बैंक लिमिटेडः नेपालको पहिलो बैंक	१०
६. नेपाल राष्ट्र बैंकः मुलुकको केन्द्रीय बैंक	१४
७. वाणिज्य बैंकः सबैभन्दा धेरै चुक्ता पुँजी भएका 'क' वर्गका बैंकहरू	१६
८. बैंकिङ क्षेत्रको भूमिका	१७
९. ग्राहक पहिचान	१९
१०. बैंक खाता	२३
११. बैंक कर्जा	२५
१२. पारिवारिक खर्च व्यवस्थापन एवम् बजेट निर्माण	२९
१३. बजेट रणनीति	३१
१४. बचत	३२
१५. लगानी	३५
१६. लघु उद्यम/व्यवसाय	३७
१७. सेयर	३८
१८. सिआस्वा	४०
१९. म्युचुअल फन्ड	४२
२०. चेक	४२
२१. विदेशी विनियम	४४
२२. मनिचेन्जर	४६
२३. सम्पत्ति शुद्धीकरण	४७
२४. विप्रेषण	४९
२५. वीमा	५२
२६. डिजिटल बैंकिङ	५७
२७. गुनासो व्यवस्थापन	६५

प्राक्कथन

वित्तीय साक्षरता अभियानको मूल पक्षका रूपमा वित्तीय चेतना, वित्तीय सुरक्षा, वित्तीय समावेशीकरण र वित्तीय सशक्तीकरण पर्दछन् । वित्तीय समावेशीकरणले क्षेत्र, लिङ्ग, वर्ण, जात आदिका आधारमा कुनै भेदभाव नगरी समान रूपमा वित्तीय संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने औपचारिक वित्तीय सेवा पुऱ्याउनुपर्छ भन्ने दृष्टिकोण राख्दछ । यसैगरी वित्तीय शिक्षाले कुनैपनि व्यक्तिसँग भएको आर्थिक वा वित्तीय स्रोतसाधनको प्रभावकारी एवम् मितव्ययी उपयोग गर्ने ज्ञानसमेत प्रदान गर्दछ । वित्तीय सेवाहरूको पहुँचबाहिर रहेका मानिसहरूसम्म सहज रूपमा उनीहरूले उपभोग गर्नसक्ने ढइगबाट वित्तीय सेवाहरू पुऱ्याउनु नै वित्तीय समावेशीकरण हो । विपन्न तथा सीमान्तकृत वर्गका मानिसहरूलाई समेत वित्तीय सेवाको अवसर प्राप्त गर्ने कार्यमा वित्तीय समावेशीकरणले सहयोग पुऱ्याउँछ । यसको मुख्य उद्देश्य भनेको प्रयेक व्यक्तिमा गुणस्तरीय र वहनयोग्य वित्तीय सेवाको पहुँच उपलब्ध गराउनु हो ।

नेपाल कृषिप्रधान मुलुक भए तापनि पछिल्ला वर्षहरूमा कृषिक्षेत्रमा आश्रित जनसङ्ख्या घट्दै गइरहेको छ भने वैदेशिक रोजगारीमा तीव्र दरमा वृद्धि भइरहेको छ । विदेशबाट प्राप्त रेमिट्यान्सले अर्थतन्त्रमा टेवा दिए पनि यसको समुचित सदृपयोग नहुँदा हाम्रो आर्थिक अवस्थामा अपेक्षित सुधार हुन सकेको छैन । अनुत्पादक क्षेत्रमा भएको खर्चले गर्दा उत्पादनशील क्षेत्रको विकास हुन सकिरहेको छैन । अनौपचारिक अर्थतन्त्र अझै पनि मौलाइरहेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास र विस्तारसँगसँगै आम नागरिकमा वित्तीय ज्ञान एवं चेतना भने बढ्दै गइरहेको छ । देशको वित्तीय स्थिरता एवं आर्थिक सबलताका लागि वित्तीय साक्षरता अभियानको आवश्यकता बोध हुन गएको छ । सुरक्षित तबरले वित्तीय कारोबार गर्ने परिपाटीमा विशेष जोड दिई आर्थिक सुरक्षा र सबलताका विविध आयामबाटे सुसूचित हुने अधिकारबाट कोही पनि वञ्चित नरहून् भन्ने अभिप्रायले वित्तीय साक्षरता अभियान तीव्र रूपमा अगाडि बढाउने आवश्यकता बोध हुन गएको छ । वित्तीय अनुशासन व्यक्ति, परिवार, समाज र राष्ट्रकै लागि अपरिहार्य रहेको छ । हामी सबैको अग्रसरतामा आफ्नो घरपरिवारमा वित्तीय शिक्षाको महत्त्वबाटे प्रकाश पाईं परिवारका सबै सदस्यलाई तदनुरूप वित्तीय अनुशासन कायम गर्न अभिप्रेरित गर्नु यस पुस्तिका प्रकाशनको अभियानको उद्देश्य रहेको छ ।

विश्वमा अहिले करिब २ अर्ब ५० करोड जनता बैंकिङ तथा वित्तीय सेवाको पहुँचबाहिर रहेको अनुमान गरिएको छ । विकासोन्मुख राष्ट्रहरूमा यो अवस्था अझ बढी भयावह देखिन्छ । त्यसैगरी एसिया प्रशान्त क्षेत्रमा १ अर्बभन्दा बढी मानिसहरू औपचारिक वित्तीय सेवाको पहुँचबाट धेरै टाढा छन् । विश्व बैंकको 'ग्लोबल फिन्डेक्स २०१८' को प्रतिवेदनले विश्वभरका ६९% वयस्कहरूको मात्र बैंक खाता रहेको देखाएको छ । सन् २०११ र सन् २०१४ मा विश्वभरका ५१% र ६२% वयस्कहरूको मात्र बैंक खाता रहेको थियो । विकसित राष्ट्रहरूमा ८९% मानिसहरूसँग औपचारिक वित्तीय संस्थाहरूमा बैंक खाता रहेको देखिएको छ भने न्यून आय भएका राष्ट्रहरूमा ५९% मानिसहरूमा अझै पनि वित्तीय पहुँच पुग्न सकेको छैन । दक्षिण एसियाली राष्ट्रहरूमा ६७% मानिसहरूमा अझै पनि वित्तीय सेवाको पहुँच पुग्न सकिरहेको छैन । त्यसैगरी विश्वभरका करिब २ अर्ब २० करोड बालबालिकाहरूमध्ये करिब एक अर्ब बालबालिकाहरू अहिले पनि निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेका छन् भने हालसम्म १ प्रतिशतभन्दा कम बालबालिकाहरू मात्र वित्तीय साक्षरता र वित्तीय समावेशीकरणका दायरामा आएका छन् । विश्वभरका १५ देखि २५ वर्ष उमेर समूहका युवाहरूमध्ये करिब ४० प्रतिशतको मात्र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा खाता रहेको पाइएको छ ।

नेपालका सन्दर्भमा यहाँको जनसङ्ख्याको ठुलो भाग अझै पनि औपचारिक वित्तीय सेवाबाट वञ्चित रहेको देखिन्छ । मुलुकमा अहिले पनि १८.७ प्रतिशत जित जनसङ्ख्या गरिबीको रेखामुनि रहेका छन् र सो जनसङ्ख्यालाई गरिबीबाट मुक्त गराउनु आवश्यक छ । गरिबी तथा बेरोजगारीको यस्तो भयावह स्थिति र वित्तीय सेवाको न्यून पहुँचको अवस्थाबाट मुक्तिका लागि वित्तीय चेतना वा साक्षरता अभियान अपरिहार्य छ । वित्तीय सेवाको मागका पक्षमा अर्थपूर्ण सुधार ल्याउन नेपालमा पनि वित्तीय चेतना एवम् साक्षरता कार्यक्रम विस्तार गर्नु अपरिहार्य र महत्त्वपूर्ण हुन आउँछ । नेपालमा वित्तीय साक्षरता सबै स्तरका मानिसहरूलाई अत्यन्त आवश्यक देखिएको छ । उच्च शिक्षा हासिल गरेका ठुला ओहदाका मानिसमा समेत कठिपय वित्तीय कारोबारको पूर्ण ज्ञान नभएको स्थिति छ । उपयुक्त वित्तीय शिक्षाका अभावमा उचित निर्णय लिन नसकदा गम्भीर आर्थिक दुर्घटना हुनगई ठुलो वित्तीय क्षतिसमेत व्यहोनुपर्ने र समाजमा नकारात्मक असर पर्ने अवस्था पनि देखिएको छ । यद्यपि मानिसहरूको उमेर समूह, शैक्षिक योग्यता, आर्थिक अवस्था आदिका कारण विभिन्न वर्गका मानिसहरूका लागि फरकफरक वित्तीय शिक्षा आवश्यक हुने देखिन्छ । वित्तीय शिक्षा समाजका हरेक

व्यक्तिलाई आवश्यक छ, किनभने उचित वित्तीय शिक्षाले मात्र उच्चम व्यवसायका सम्भावित जोखिमबाट बच्न वा जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न सम्भव हुन्छ । नेपालमा एक दशकको अवधिमा बैंकिङ पहुँचमा उछाल आएको छ । स्थानीय सरकार आएपछि देशभरका ७५३ वटै स्थानीय तहमा बैंकिङ पहुँच पुऱ्याउने सरकारको नीतिअनुरूप नागरिकहरूमा बैंकिङ पहुँच तथा वित्तीय साक्षरता बढौ गएको हो । नेपाल राष्ट्र बैंकका अनुसार ६७.३४ प्रतिशत नेपालीहरूमा बैंकिङ पहुँच पुगेको छ । त्यसैगरी कुल निक्षेप खातालाई हेर्दा महिलाको निक्षेप खाता निकै बढिरहेको छ । कुल निक्षेप खातामा ६७.७ प्रतिशत खाता सकिय छन् र त्यसमा पुरुषको हिस्सा ६५.२ प्रतिशत र महिलाको हिस्सा ७२.२ प्रतिशत रहेको छ । कुल निक्षेप खातामध्ये बचत खाता सझ्या ९०.६ प्रतिशत रहेको छ । सहकारी संस्थामा करिब २२ प्रतिशत र लघु वित्तीय संस्थामा १४ प्रतिशत नागरिकको आबद्धता रहेको देखिन्छ । पछिल्लो समय नेपालमा वित्तीय समावेशीकरण र वित्तीय पहुँचको अवस्थामा तीव्र रूपमा वृद्धि हुँदै गइरहेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको शाखा विस्तारसँगै वित्तीय प्रविधिको प्रयोग बढौ गएकाले वित्तीय पहुँच विस्तार हुँदै गएको हो ।

देशमा व्याप्त रहेको अनौपचारिक अर्थतन्त्रका भुमरीबाट नागरिकलाई औपचारिक अर्थतन्त्रका सञ्जालमा ल्याई वित्तीय संस्थाहरूका सेवा-सुविधाहरूको जानकारी दिई ती सेवा-सुविधाबाट अधिकतम फाइदा लिन र देशमा बचत तथा लगानीका दरमा वृद्धि ल्याई हरेक नेपालीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउँदै दिगो आर्थिक विकास गर्न मद्दत पुऱ्याउने हेतुले यो वित्तीय साक्षरता पुस्तिका ल्याइएको छ । यो पुस्तिका समाजका हरेका व्यक्तिलाई आवश्यक आधारभूत वित्तीय ज्ञान दिन सक्षम हुनेछ, जसको फलस्वरूप वित्तीय समावेशीकरण र सशक्तीकरणमा अहम् भूमिका निर्वाह गर्न मद्दत पुग्नेछ भन्ने विश्वाससमेत गरिएको छ ।

२०७९ जेठ

वित्तीय साक्षरताको अर्थ

वित्तीय शिक्षाले कुनै पनि व्यक्तिसँग भएको आर्थिक वा वित्तीय स्रोतसाधनको प्रभावकारी एवम् मितव्ययी उपयोग गर्ने ज्ञान प्रदान गर्दछ । वित्तीय कार्यहरू सञ्चालन गर्नका लागि आवश्यक ज्ञान हासिल गरी बचत, कर्जा सापेटी तथा यसको भुक्तानी आदिजस्ता वित्तीय सेवाहरूका बारेमा जानकारी राख्नु नै वित्तीय साक्षरता हो । हरेक व्यक्तिसँग भएको सीमित स्रोत र साधनको कुशल उपयोगबाबे जानकारी दिई आयमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने र त्यसबाट आर्थिक उन्नति गर्ने ज्ञान, सीप र कला प्रदान गर्नु वित्तीय साक्षरताको लक्ष्य हो ।

वित्तीय साक्षरता : आधारभूत स्तर

दैनिक जीवनमा आर्थिक कार्य गर्नका लागि हरेक व्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने न्यूनतम ज्ञान वा चेतना आधारभूत स्तरको वित्तीय साक्षरताअन्तर्गत पर्दछ । यसभित्र निम्न कुराहरू पर्दछन् :

- १) आवश्यकता तथा चाहनाहरू
- २) वित्तीय उद्देश्य
- ३) गुनासो व्यवस्थापन

आधारभूत स्तरको वित्तीय साक्षरताले निम्नलिखित विषयमा योजना बनाउने तथा व्यवस्थापन गर्न सक्ने शिक्षा दिन्छ :

- १) पारिवारिक बजेट
- २) बचत
- ३) कर्जा
- ४) वित्तीय सेवा प्रदायक संस्थाहरू
- ५) विप्रेषण
- ६) लघु उद्यम तथा व्यवसाय योजना
- ७) जोखिम व्यवस्थापन

वित्तीय साक्षरता : उच्च स्तर

आधारभूत वित्तीय अवधारणाका अलावा थप ज्ञान तथा चेतना प्रदान गर्नु नै वित्तीय चेतनाको उच्च स्तर हो । यसभित्र निम्नलिखित वित्तीय अवधारणाहरू पर्दछन् :

१. वित्तीय अनुशासन
२. विद्युतीय वित्तीय सेवाहरू
३. धितोपत्र बजार

उच्च स्तरको वित्तीय साक्षरताले निम्नलिखित विषयमा योजना तर्जुमा गर्न तथा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक ज्ञान प्रदान गर्दछ :

- १) विविध बचत तथा कर्जा योजना
- ३) वित्तीय विश्लेषणसहितको निर्णय
- ४) विद्युतीय वित्तीय सेवाका विविध किसिमका उपयोगीता

वित्तीय साक्षरताका उद्देश्य तथा महत्व

- १) सर्वसाधारणमा वित्तीय चेतना, ज्ञान र सीपको अभिवृद्धि गर्दै जिम्मेवार वित्तीय आचरणको विकास गर्ने ।
- २) वित्तीय चेतना तथा ज्ञानमार्फत व्यक्तिलाई आफ्नो स्रोत र साधनको उपयोगका विषयमा उचित निर्णय गर्न सक्षम बनाउने ।
- ३) पैसाको महत्त्व बुझ्न र सोअनुसार त्यसको उचित व्यवस्थापन गर्ने शिक्षा प्रदान गर्ने ।
- ४) सीमित साधनको व्यवस्थित परिचालन र उच्चतम सदुपयोग गर्ने कला, सीप र ज्ञान प्रदान गर्ने ।
- ५) आधुनिक वित्तीय प्रविधिको प्रयोगलाई सरल, सहज र प्रभावकारी बनाउने ।
- ६) वित्तीय स्थायित्व कायम गरी मुलुकको आर्थिक उन्नतिमा सहयोग पुऱ्याउने ।

वित्तीय साक्षरताका विशेषताहरू

- वित्तीय साक्षरताले पैसाको योजना बनाउन, विभिन्न वित्तीय संस्थाले दिने सेवा-सुविधाका बारेमा जानकारीका साथै उपयुक्त वित्तीय निर्णय लिन सहज पारिदिने अवसर प्रदान गर्दछ ।
- अनौपचारिक क्षेत्रको चर्को व्याज र अन्य वित्तीय भन्फटबाट बच्ने र बचाउने सन्देश प्रवाह गर्दछ ।
- नयाँ आधुनिक प्रविधिअनुसार विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले दिने डिजिटल बैंकिङ सेवा-सुविधा र प्रयोगविधिबारे सेवाग्राहीलाई जानकारी उपलब्ध गराउँछ ।
- व्यवसायमा आउन सक्ने जोखिम बेहोर्न र जोखिम न्यूनीकरण गर्नका लागि बीमा तथा सुरक्षण गर्ने विषयमा जानकारी उपलब्ध गराउँछ ।
- पैसा वा धन-सम्पत्ति कानुनबमोजिम मात्र आर्जन गर्ने तथा गैरकानुनी ढड्गबाट आर्जन गरेको सम्पत्तिले विपत्ति ल्याउँछ भन्ने विषयमा आवश्यक न्यूनतम ज्ञान प्रदान गर्ने गर्दछ ।
- पैसा खर्च गर्दा मितव्ययी रूपमा बजेट बनाएर आयबमोजिम खर्च गर्न सिकाउँछ ।
- आफ्नो आयको केही अंश भविष्यका लागि बचत गर्ने प्रेरणा प्रदान गर्दछ ।
- उच्चम/व्यवसाय गर्नका लागि वित्तीय संस्थाबाट मात्रै कर्जा लिने ज्ञान प्रदान गर्दछ ।
- विदेशको कमाइ अर्थात् विप्रेषणको समुचित र उत्पादनमूलक उपयोग गर्ने ज्ञान तथा सीप प्रदान गर्दछ ।
- कमाइ (रकम) को उचित व्यवस्थापनबारे जानकारी पाउने अवसर प्रदान गर्दछ ।

नेपालको वित्तीय प्रणालीको अवस्था

नेपालको बैंकिङ इतिहास

वि.सं. १९९४ कार्तिक ३० गते नेपाल बैंक कानुन तयार गरी जुद्ध शमशेरले ८ लाख ४२ हजार चुक्ता पुँजी भएको नेपाल बैंकको स्थापना गरे । नेपालमा स्थापना भएको पहिलो बैंक नेपाल बैंक लिमिटेड नै हो । यस बैंकको

स्थापनाबाट नै नेपालमा आधुनिक बैंकिङ प्रणालीको सुरुवात भएको हो । देशमा केन्द्रीय बैंकसमेत नभएको तत्कालीन अवस्थामा यस बैंकले केन्द्रीय बैंकको भूमिकासमेत निर्वाह गरेको थियो । तसर्थ नेपालको औपचारिक बैंकिङ इतिहासले अहिलेसम्म ८४ वर्षको अनुभव बटुलेको छ । तत्कालीन अवस्थामा यो बैंक सरकारको मुख्य लगानीमा निजी क्षेत्रसमेतको सहभागितामा स्थापना भएको थियो ।

वि.सं. २०१३ मा केन्द्रीय बैंकका रूपमा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना भयो । वि.सं. २०१६ मा नेपाल औद्योगिक विकास निगम, २०२२ सालमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, २०२४ सालमा कृषि विकास बैंकको स्थापना हुँदै २०४१ सालमा पहिलो पटक विदेशी बैंकको संयुक्त लगानीमा तत्कालीन नेपाल अरब बैंक लिमिटेड (हालको नविल बैंक लिमिटेड) स्थापना भएपछि नेपालमा बैंकिङ विकासको गतिले नयाँ मोड लियो ।

हाल नेपालको वित्तीय प्रणालीमा केन्द्रीय बैंक, वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्त कम्पनी, लघुवित्त वित्तीय संस्था, पूर्वाधार विकास बैंक र नेपाल राष्ट्र बैंकबाट अनुमतिप्राप्त अन्य वित्तीय संस्था रहेका छन् ।

हाल नेपालको बैंकिङ क्षेत्रमा विद्यमान बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई 'क', 'ख', 'ग' र 'घ' गरी चार वर्गमा विभाजन गरिएको छ । वि.सं. २०७८ को चैत मसान्तसम्ममा 'क' वर्गका वाणिज्य बैंकहरू २७ वटा, 'ख' वर्गका विकास बैंकहरू १७ वटा, 'ग' वर्गका वित्त कम्पनीहरू १७ वटा र 'घ' वर्गका लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको सङ्ख्या ६५ वटा पुगेका छन् भने एउटा पूर्वाधार विकास बैंक रहेको छ । यसैगरी ४० बीमा कम्पनी, २ पुनर्विमा कम्पनी, करिब ३० हजार सहकारी संस्था, कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष र हुलाक बचत बैंकसमेत सञ्चालनमा रहेका छन् । २०७८ साल फागुन मसान्तसम्ममा 'क', 'ख', 'ग' र 'घ' गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थाका शाखाहरूको सङ्ख्या कुल ११,३९८ पुगेका छन् । प्रति शाखा सेवाग्राहीको सङ्ख्या २९१३ रहेको छ । वाणिज्य बैंकका शाखा कार्यालयको उपस्थिति लगभग सबै स्थानीय तहमा विस्तार भइसकेको छ ।

मुलुकको अर्थतन्त्रले धान्न सक्ने क्षमताभन्दा बढी सङ्ख्यामा यस्ता वित्तीय संस्थाको सङ्ख्या भएको महसुस गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले विगत केही वर्षदेखि एकआपसमा गाभ्ने—गाभिनेसम्बन्धी नीति अवलम्बन गरेको छ । वित्तीय र मौद्रिक नीतिका कारण मर्जर तथा प्राप्तिमा गरिएको सहलियतका कारण बैंक

तथा वित्तीय संस्थाहरू एक आपसमा गाभिने क्रम बढ़दै गएको छ जसबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पुँजीगत आधारशिला थप सुदृढ बन्दै गएको देखिन्छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू

बैंक भनेको मूलतः पैसाको कारोबार गर्ने संस्था हो । बैंकलाई वित्तीय मध्यस्थकर्ता भनेर पनि चिनिन्छ । बैंकले बचतकर्ताहरूबाट निक्षेप स्वीकार गर्दछ भने सो निक्षेप उच्चम गर्न चाहने तर पैसाको अभाव हुने व्यक्ति वा संस्थालाई कर्जाका रूपमा प्रदान गर्दछ । अर्थतन्त्रमा एउटा समूह वा वर्गबाट दायित्वका रूपमा बचत सङ्कलन गरी सो दायित्वलाई पुनः उत्पादनशील प्रयोजनका लागि सम्पत्तिका रूपमा कर्जा प्रवाह गर्ने हुँदा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई वित्तीय मध्यस्थकर्ता पनि भन्ने गरिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू राज्यको कानूनबमोजिम स्थापना र सञ्चालन भएका हुन्छन् ।

नेपालमा अहिले 'क', 'ख', 'ग', र 'घ' गरी चार वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू र पूर्वाधार विकास बैंक रहेका छन् । 'क' वर्गका वित्तीय संस्थालाई 'वाणिज्य बैंक', 'ख' वर्गका वित्तीय संस्थालाई 'विकास बैंक', 'ग' वर्गका वित्तीय संस्थालाई 'वित्त कम्पनी' र 'घ' वर्गका वित्तीय संस्थालाई 'लघुवित्त वित्तीय संस्था' भन्ने गरिएको छ । यी चारै प्रकारका संस्थालाई एकै साथ भन्नुपर्दा 'बैंक तथा वित्तीय संस्था' भनिन्छ । यसैलाई बैंकिङ प्रणाली पनि भन्ने गरिएको छ । सर्वसाधारणसँग रहेको रकमलाई बचतका रूपमा सङ्कलन गरी त्यस्तो बचतलाई लगानीका लागि र कम आवश्यक पर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई क्रृषका रूपमा रकम उपलब्ध गराउने संस्थाहरू नै बैंक तथा वित्तीय संस्था हुन् ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाका मुख्य कार्यहरू

- निक्षेपका रूपमा नागरिकबाट बचत स्वीकार गर्ने र क्रृष्ण कर्जा उपलब्ध गराउने ।
- विप्रेषण कारोबार (एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ नगद प्रवाह) गर्ने ।
- विदेशी मुद्रा (रकम) सटही गर्ने ।
- प्रतीतपत्र (L.C) कारोबार गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय लेनदेनलाई सहजीकरण (सजिलो) गरिदिने ।
- ड्राप्ट तथा टिटीलगायत डिजिटल माध्यममार्फत रकम स्थानान्तर गरिदिने ।
- सरकारी कारोबार गर्ने ।

- नोट कोष सञ्चालन गर्ने ।
- सरकारी ऋणपत्रहरूको कारोबार गर्ने ।
- सुनचाँदी कर्जा, ओभर ड्राफ्ट सुविधा, बैंक ग्यारेन्टी जस्ता विभिन्न वित्तीय कारोबारहरू गर्ने ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले गर्ने कारोबार नियम वा कानुनसम्मत ढङ्गले भए-
नभएको बारे निरन्तर अनुगमन गर्नु आवश्यक हुन्छ । कानुनबमोजिम बैंक
तथा वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालन नभएमा वा कुनै अप्लारोमा पर्न गएमा
सर्वसाधारणको निक्षेप (पैसा) जोखिममा पर्न सक्छ । त्यस्तो अवस्था नआओस्
भनेर बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कारोबार हेर्ने तथा नियमन र सुपरिवेक्षण
गर्ने जिम्मेवारी नेपाल राष्ट्र बैंकलाई प्रदान गरिएको छ ।

बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू

ग्रामीण तहसम्म वित्तीय सेवाको पहुँच स्थापित होस् भन्ने अभिप्रायले नेपालमा
सहकारी संस्थाहरूको स्थापना द्रूत गतिमा भइरहेको छ । बचत तथा ऋण
सहकारी संस्था र बहुउद्देशीय सहकारी संस्था स्थापनाका लागि नेपाल सरकार
सहकारी विभागले स्वीकृति प्रदान गर्दछ । हाल नेपालभर करिब १४,००० बचत
तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूसमेत गरी जम्मा ३४,००० भन्दा बढी सहकारी
संस्थाहरू नेपालको वित्तीय बजारमा सेवारत छन् । यस्ता सहकारी संस्थाहरू
सहकारी ऐन, २०७४ (साबिकको सहकारी ऐन, २०४८ समेत) बमोजिम स्थापना
भएका हुन् र तिनले नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा वित्तीय पहुँच अभिवृद्धिमा महत्त्वपूर्ण
भूमिका निर्वाह गरिरहेका छन् । यी सहकारी संस्थाहरूले गाउँगाउँ र टोलटोलसम्म
सर्वसाधारण जनतालाई वित्तीय सेवा प्रदान गर्नुका अतिरिक्त सदस्यहरूलाई बैंकिङ
बानी पनि सिकाइरहेका छन् । सर्वसाधारण जनताको आर्थिक तथा सामाजिक
विकासका लागि पारस्परिक सहयोग र सहकारिताका आधारमा सदस्यता वितरण
गरी सदस्यहरूका विचमा मात्र बचत तथा ऋण कारोबार गर्ने उद्देश्यले बचत
तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू स्थापना भएका हुन्छन् । सहकारी संस्थाहरू
मूलतः स्वनियमनमा आधारित हुन्छन् । यस्ता सहकारी संस्थाको नियामक तथा
सुपरिवेक्षकीय निकायका रूपमा हाल नेपाल सरकारको सहकारी विभागले
कामकारबाही गर्दै आएको छ ।

अन्य वित्तीय संस्थाहरू

माथि उल्लेख गरिएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाका अतिरिक्त नेपालको वित्तीय बजारमा भुक्तानीसम्बन्धी कार्य गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाहरू, नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड, निर्जीवन तथा जीवन बीमा कम्पनीहरू, कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष, कर्जा सूचना केन्द्र लिमिटेड, हुलाक बचत बैंक र केही कमोडिटिज स्टक एक्सचेन्जले समेत वित्तीय कारोबार गरिरहेका छन् । यीमध्ये नागरिक लगानी कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष र कर्मचारी सञ्चय कोषको नियामक निकाय नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय हो भने बीमा कम्पनीहरूको नियामक निकाय बीमा समिति हो । त्यसै गरी नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड र कमोडिटिज एक्सचेन्ज कम्पनीहरूको नियामक निकायका रूपमा नेपाल धितोपत्र बोर्ड रहेको छ ।

नेपाल बैंक लिमिटेड : नेपालको पहिलो बैंक

नेपालमा बैंकिङ इतिहासको अध्ययन गर्दा २०४५ शताब्दीको मध्यपूर्वको समयलाई बैंकिङ इतिहासमा सर्वाधिक महत्त्वको समय मानिन्छ । विश्वमा १७ औं शताब्दीताका नै सुरु भएको बैंकिङ अभ्यास नेपालमा आइपुग्न २०४५ शताब्दीको पनि अन्त्यसम्म लाग्यो ।

बैंकिङ क्षेत्रमा अहिले जुन क्रान्ति भएको छ, यसको जग बसाले काम ‘नेपाल बैंक लिमिटेड’ ले गरेको हो भन्दा अत्युक्ति नहोला किनकि नेपाल बैंक नेपालको पहिलो बैंक हो जसको जन्म १९९४ साल कार्तिक ३० गते भएको हो ।

कस्तो थियो सुरुवाती अवस्था ?

नेपाल बैंक कानुन १९३७ अनुसार स्थापना भएको यस बैंकको उद्घाटन राजा त्रिभुवनले गरेका हुन् । त्यतिबेला पनि पब्लिक प्राइभेट पार्टनरसीप (पीपीपी) मोडलमा सुरु भएको यस बैंकमा १० जना लगानीकर्ता थिए । ६० प्रतिशत सरकारी स्वामित्व थियो भने बाँकी ४० प्रतिशतचाहिँ निजी क्षेत्रको लगानी थियो ।

८ लाख ४२ लाख हजार चुक्ता पुँजीबाट सुरु भएको बैंकको निक्षेप १७ लाख थियो भने लगानी १९ लाख थियो । १२ जना कर्मचारीबाट सुरु भएको बैंकको सुरुको जारी पुँजी २५ लाख थियो ।

नेपाल र नेपालीसँगको सम्बन्ध

नेपालमा बैंकिङ प्रणालीको सुरुवात र बैंकिङ व्यवसायको विकास र विस्तारमा नेपाल बैंकको भूमिका अतुलनीय रहेको छ। यसको आफ्नै लामो गौरवमय इतिहास छ। ऐतिहासिक पृष्ठभूमिका जगमा उभिएर हालसम्म पनि अनवरत सेवा प्रवाह गर्दै आएको नेपाल बैंक नेपाली माटो र हरेक नेपाली जनसँग प्रगाढ सम्बन्ध गाँसिएको बैंक हो।

नेपालमा औपचारिक बैंकिङ सेवाको सुरुवात मात्रै नभई नेपालमा स्वदेशी मुद्रा प्रचलनमा ल्याउने श्रेय पनि नेपाल बैंकलाई नै जान्छ। भारु (भारतीय रूपैयाँ) को दबदबा रहेको समयमा आफ्नै देशको मुद्रा प्रचलनमा ल्याउन नेपाल बैंकले अहम् भूमिका निर्वाह गरेको थियो।

१९९४ सालदेखि २०१३ सालसम्म केन्द्रीय बैंकको भूमिका निर्वाह गरेको नेपाल बैंक हरेक नेपाली जनको हृदयसँग जोडिएको छ। त्यसैले यस बैंकको स्थापना भएको साल १९९४ लाई नेपालको बैंकिङ क्षेत्रको कोसेढुङ्गाका रूपमा लिइन्छ।

उच्चोग, कृषि, पर्यटन तथा व्यापार-व्यवसाय र आयआर्जनका क्षेत्रको विकास एवम् प्रवर्द्धनमा अग्रणी भूमिका खेलेको यस बैंकले आफ्नो स्थापना कालदेखि हाल द५ औं वर्षसम्म अनवरत रूपमा बैंकिङ सेवा प्रदान गर्न सफल भएको छ र नेपाल/नेपालीका विच सदा अटु प्रेम रहदै आएको छ।

बैंकले मारेका छलाङ्हहरू

नेपाल बैंक परम्परागत बैंकिङबाट एकैपटक आधुनिक बैंकिङमा सफलताका साथ छलाङ्ह मार्न सफल अब्बल बैंक सावित भएको छ। आधुनिक बैंकिङ, कोर बैंकिङ सफ्टवेयर, मोबाइल बैंकिङ, डेविट/केडिट कार्ड र अनलाइन बैंकिङमा बैंकले एकसाथ फड्को मारेको हो। यसरी नेपाल बैंक आधुनिक प्रविधिमैत्री बैंकका रूपमा रूपान्तरण भएको छ।

दक्ष जनशक्ति

नेपाल बैंकले यस स्तरको सफलता हासिल गर्नुमा बैंकका जनशक्तिले थापेको काँधलाई किमार्थ भुल्नहुँदैन। आधुनिक प्रविधिसँग साक्षात्कार गर्ने युवा पुस्ताको बाहुल्य रहेको यस बैंकमा कार्यरत कर्मचारीको औसत कुल सङ्ख्या करिब २५०० रहेको छ।

यति मात्रै होइन, व्यवस्थापकीय जिम्मेवारीमा युवा पुस्तालाई गरेको विश्वासका कारण पनि बैंक सफलताको यात्रामा निरन्तर कुशलतापूर्वक सफर गरिरहेको छ ।

सबै पुस्ताको साथी

बालक, युवा, प्रौढ र जेष्ठ नागरिक सबैको रोजाइ बन्न सफल नेपाल बैंकमा हाल २० लाख बढी ग्राहक छन् । उच्चमी, व्यवसायीदेखि सामान्य आर्थिक स्तर भएका नेपाली जनको पहिलो रोजाइ बनेको यस बैंकले ग्राहक सेवालाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर निरन्तर कर्म गर्दै आएको छ । त्यसैले त नेपाल बैंक साँच्चै ‘सबै पिंडीको साथी’ बनेको छ ।

प्रोडक्ट

बैंकले समय समयमा विभिन्न बचत तथा कर्जाका प्रोडक्टहरू ल्याइरहेको छ । बचतमा आकर्षक व्याज एवं कर्जामा तुलनात्मक रूपमा कम व्याज लाग्ने भएका कारण पनि यस बैंकका प्रोडक्टहरूमा ग्राहकहरूको आकर्षण दिन प्रतिदिन बढ़दो छ । यस बैंकले बालबालिका, विद्यार्थी, युवा, महिला, जेष्ठ नागरिक, विभिन्न पेसामा आबद्ध व्यक्तिहरू, दम्पत्ति, विप्रेषणलगायतका वर्गहरूलाई लक्षित गरी आकर्षक निक्षेप योजनाहरू ल्याइरहेको छ भने साना तथा मझौला उच्चम, कृषि, व्यापार/व्यवसाय, महिला उच्चमी, निर्माण, घरजग्गा, गाडी आदिजस्ता क्षेत्रहरूका लागि सहुलियत व्याजदरमा कर्जा प्रदान गरिरहेको छ ।

लगानीका क्षेत्र

नेपाल बैंकले सबै क्षेत्रमा लगानी गरेको छ । कृषि, पर्यटन, जलविद्युतलगायत सरकारी नीतिअनुसार प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा बैंकको लगानी उल्लेख्य छ ।

युवा स्वरोजगारका क्षेत्रमा होस् वा महिला उच्चमशीलताका क्षेत्रमा होस्, बैंकले लगानी गर्न छोडेका क्षेत्र कुनै पनि छैनन् । समग्रमा वित्तीय नीति र मौद्रिक नीतिको सफल कार्यान्वयनमा बैंकले अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ ।

यति मात्रै होइन, कोरोना प्रभावित उद्योग व्यवसायको क्षेत्रलाई पुनः पूर्ववत् अवस्थामा फर्काउन सरकारले ल्याएका कार्यक्रमको कार्यान्वयन र राष्ट्र बैंकबाट प्राप्त निर्देशन पालनामा यस बैंकले अग्रसरता देखाइरहेको छ ।

कारोबार

८५ वर्षअघि ८ लाख ४२ हजार रुपैयाँ चुक्ता पुँजीबाट सुरु भएको नेपाल बैंकको चुक्ता पुँजी अहिले १४.६८ अर्ब छ। आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा ३०६ करोड रुपैयाँ नाफा कमाएको यस बैंकले सोही वर्षमा १६३ अर्ब बचत सङ्कलन गरी १३४ अर्ब कर्जा लगानी गरेको छ। बैंकले २०७९ वैशाखसम्म १८९ अर्ब निक्षेप र १७५ अर्ब कर्जा लगानी गरिसकेको छ।

२०६७/६८ सम्म ११० वटा शाखा रहेको यस बैंकले १० वर्षको अवधिमा दोब्बर बढीले शाखा सञ्जाल बढाएर ग्रामीण भेगमा लगानीको वातावरण पनि तयार गरेको छ, जसका कारण हरेक वर्ष बैंकका वित्तीय सूचकहरूमा उल्लेख्य प्रगति भइरहेको छ। सेवा विस्तारमा आक्रामक ढुगाले प्रस्तुत भई बैंकले २१३ शाखामार्फत कारोबार गर्दै आएको छ। बैंकले शाखासँगै १५० वटा एटिएम, ४९ वटा एक्सटेन्सन काउन्टरमार्फत देशभर आफ्नो उपस्थिति जनाएको छ। यति मात्रै होइन, नेपाल बैंकको सेयर मूल्यमा दोस्रो बजारका लगानीकर्ताको पनि उत्तिकै आकर्षण बढ्दो छ।

नेपाली अर्थतन्त्र विकासका लागि बैंकले गरेका प्रतिवद्धता

बैंकले हालसम्म आइपुगदा नेपाली अर्थतन्त्रको विकासमा अतुलनीय योगदान गरेको छ। यति मात्रै होइन ८५ औं वार्षिकोत्सवका अवसरमा बैंकले थप प्रतिवद्धताहरू पनि जाहेर गरेको छ।

देशका सबै जिल्लामा यसै वर्षभित्र बैंक शाखाहरू पुऱ्याउने बैंकको लक्ष्य छ। हरेक स्थानीय तहका हरेक व्यक्ति वित्तीय रूपमा साक्षर बन्ने, लगानीका अवसरहरू सिर्जना हुने र ग्रामीण अर्थतन्त्रको विकासमा उदाहरणीय योगदान गर्ने बैंकको ध्येय रहेको छ।

हाल ग्रामीण भेगमा रहेको, सानो तर बैंकिङ च्यानलमा नआएको अर्थलाई बैंकिङ क्षेत्रमा जोडेर लगानीका अवसर फैलाउने योजनामा बैंक छ। यसो गर्न सकिए देशमा उद्यमशीलता विकास गर्न थप टेवा पुग्ने बैंकको दीर्घकालीन सोच छ।

कृषिसहित प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रको विकासमा बैंकले आफ्ना सबै अवयवहरू परिचालन गर्ने लक्ष्य पनि लिएको छ।

सबै नेपालीलाई प्रविधिमैत्री बैंकिङ सेवा उपलब्ध गराउने प्रतिवद्धतामा बैंक निरन्तर अधि बढेको छ । डिजिटल नेपालको अभियानमा दर्बिलो सारथिका रूपमा आफूलाई उभ्याउन बैंकले प्रभावकारी ग्राहक सेवामा जोड दिएको छ ।

यति मात्रै होइन, सामाजिक उत्तरदायित्वका क्षेत्रमा बैंकले देशभरि नै प्रभावकारी उपस्थिति जनाउने तीव्र चाहना राखेको छ ।

राष्ट्रिय आविष्कार केन्द्रका अध्यक्ष महावीर पुनलाई ब्रान्ड एम्बासडर बनाएको नेपाल बैंकले राष्ट्रिय आविष्कार केन्द्रमा लगानी पनि गरेको छ । देशभित्र वैज्ञानिक खोज अनुसन्धानको लामो यात्रामा निस्किएको आविष्कार केन्द्रलाई सहयोग गरेकै आधारमा पनि नेपाल बैंक मुलुकको उन्नति र प्रगतिका मामिलामा नाफा र घाटा नहेर्ने राष्ट्रभक्तिको भावले ओतप्रोत बैंक हो भन्न सकिन्छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंक : मुलुकको केन्द्रीय बैंक

राष्ट्र बैंक ऐन, २०१२ अनुसार २०१३ साल वैशाख १४ गते नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना भएको हो । नेपाल राष्ट्र बैंक मुलुकको केन्द्रीय बैंक भएकाले यसले मूलत : मुलुकको मौद्रिक प्रणालीलाई सञ्चालन र नियमन गर्दछ । यसले केन्द्रीय बैंकलाई ‘मौद्रिक अधिकारी’ र ‘नियामक निकाय’ पनि भन्ने गरिएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले नेपाली मुद्राको व्यवस्थापन गर्ने, मौद्रिक नीतिको सञ्चालन गर्ने, सरकारको बैंक तथा बैंकहरूको बैंकका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । हरेक मुलुकमा एउटा मात्र केन्द्रीय बैंक रहन्छ । यसको अर्थ कुनै पनि मुलुकको मौद्रिक प्रणाली एकै खालको हुने गर्दछ । नेपाल राष्ट्र बैंक नेपालको वित्तीय प्रणालीको नियामक तथा सुपरिवेक्षकीय निकाय हो । नेपाल राष्ट्र बैंक स्थापना हुनुभन्दा अधि २००२ सालमा सदर मुलुकी खानाबाट नेपाली नोट निष्कासन गरिएको थियो ।

नेपाल राष्ट्र बैंकको दूरदृष्टि (Vision) र लक्ष्य (Mission) :

दूरदृष्टि (Vision) – आधुनिक, गतिशील, विश्वसनीय एवम् प्रभावकारी केन्द्रीय बैंक

लक्ष्य (Mission) – सबल तथा प्रभावकारी मौद्रिक, विदेशी विनिमय एवम् वित्तीय क्षेत्र नीतिहरूका माध्यमबाट समग्र आर्थिक स्थिरता कायम राख्ने ।

नेपाल राष्ट्र बैंकका उद्देश्यहरू

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ४ मा उल्लेख भएअनुसार नेपाल राष्ट्र बैंकका उद्देश्यहरू यस प्रकार छन्:

- आर्थिक स्थायित्व र अर्थतन्त्रको दिगो विकासका निमित्त मूल्य र शोधनान्तर स्थिरता कायम गर्नका लागि आवश्यक मौद्रिक तथा विदेशी विनिमय नीति निर्माण गरी सोको व्यवस्थापन गर्ने,
- वित्तीय सेवाको पहुँच अभिवृद्धि र बैंकिङ तथा वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम गरी बैंकिङ तथा वित्तीय प्रणालीप्रति सर्वसाधारणको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्ने,
- सुरक्षित, स्वस्थ तथा सक्षम भुक्तानी प्रणालीको विकास गर्ने ।

नेपाल राष्ट्र बैंकका काम, कर्तव्य र अधिकार

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८, दफा ५ मा उल्लेख भएबमोजिम नेपाल राष्ट्र बैंकका काम, कर्तव्य र अधिकारहरू यस प्रकार छन् :

- बैंक नोट तथा सिक्कासन गर्ने,
- मूल्य स्थिरता कायम गर्ने आवश्यक मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्ने र सो नीति कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,
- विदेशी विनिमय नीति निर्माण गर्ने तथा सो नीति कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,
- विनिमय दर पद्धति निर्धारण गर्ने,
- विदेशी विनिमय सञ्चितिको व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्ने,
- वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई बैंकिङ तथा वित्तीय कारोबार गर्ने इजाजतपत्र जारी गर्ने, त्यस्तो कारोबारका सम्बन्धमा आवश्यक नियमन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने,
- नेपाल सरकारको बैंकर, सल्लाहकार तथा वित्तीय एजेन्टका रूपमा कार्य गर्ने,
- वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको बैंक तथा अन्तिम ऋणदाताका रूपमा कार्य गर्ने,

- भुक्तानी, फछ्यौट (क्लियरड) तथा हिसाब मिलान (सेटलमेन्ट) पद्धतिको स्थापना तथा प्रवर्द्धन गरी सो कार्यलाई नियमित गर्ने,
- तरलता व्यवस्थापनका निमित्त आवश्यक उपकरणका माध्यमद्वारा खुला बजार कारोबार सञ्चालन गर्ने,
- बैंकको उद्देश्य हासिल गर्नका निमित्त बैंकले गर्नुपर्ने अन्य आवश्यक कार्यहरू कार्यान्वयन गर्ने, गराउने

वाणिज्य बैंक : सबैभन्दा धैरै चुक्ता पुँजी भएका 'क' वर्गका बैंकहरू

वाणिज्य बैंक भन्नाले त्यस्तो वित्तीय संस्थालाई जनाउँदछ जसले सर्वसाधारणसँग छरिएर रहेको निक्षेप सङ्कलन गरी कर्जा आवश्यक भएका व्यक्ति तथा संघसंस्थालाई कर्जा प्रदान गर्दछ । सामान्य भाषामा बैंक भन्नाले वाणिज्य बैंक भन्ने बुझिन्छ ।

नेपालमा वाणिज्य बैंकलाई 'क' वर्गको बैंकका नामले चिनिन्छ । नेपालका सन्दर्भमा वाणिज्य बैंक न्यूनतम चुक्ता पुँजीका दृष्टिकोणले सबैभन्दा ठुला बैंक हुन् । वाणिज्य बैंकको न्यूनतम चुक्ता पुँजी हाल रु. ८ अर्ब पुऱ्याउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसलाई 'क' वर्गमा राखिएको छ । वाणिज्य बैंकहरूले मूलतः व्यापारिक प्रयोजनका लागि कर्जा दिन्छन् । नेपालमा वाणिज्य बैंकहरूको भौगोलिक कार्यक्षेत्र राष्ट्रिय स्तरको रहेको छ । हाल नेपालमा वाणिज्य बैंकहरूको सङ्ख्या २७ रहेको छ ।

वाणिज्य बैंकका कार्यहरू

बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन २०७३ को दफा ४९ को उपदफा (१) मा 'क' वर्गको बैंकले देहाय बमोजिमको बैकिड तथा वित्तीय कारोबार गर्न सक्नेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । समग्रमा वाणिज्य बैंकका कार्यहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ :

- निक्षेप स्वीकार गर्नु वाणिज्य बैंकको प्रमुख कार्य हो । विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थासँग छरिएर रहेको रकमलाई एकत्रित गरी विभिन्न प्रकारका खातामा स्वीकार गरेर सुरक्षित साथ राख्नु यसको कार्य हो ।
- वाणिज्य बैंकको अर्को प्रमुख कार्य ऋण प्रदान गर्ने हो । निक्षेप स्वीकारेर जम्मा भएको बचतलाई उपयुक्त क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्दछ ।

- वाणिज्य बैंकहरूको एक ठाउँमा भएको रकमलाई देशभित्र वा बाहिरको अर्को स्थानमा रकम स्थानान्तरण गर्ने गर्दछन् ।
- बैंकहरूले ग्राहकहरूको कमिसन एजेन्ट भएर सेयर, ऋणपत्र, बहुमूल्य सम्पत्ति आदिको जिम्मा लिने, दाखिला खारेज गराउने, खरिद बिक्री गर्ने, सेयर वा ऋणपत्रको व्याज मुनाफा बुझ्ने र बुझाउने जस्ता एजेन्सीसम्बन्धी कारोबारहरूसमेत गर्दछन् ।
- मुद्रा सटहीको कार्य, विदेशी मुद्रामा खाता खोल्ने तथा जम्मा गर्ने जस्ता कामहरू पनि वाणिज्य बैंकले गर्दछन् । यस्ता कार्यहरू गर्दा नेपाल राष्ट्र बैंकले दिएको निर्देशनका अधीनमा रही गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- वैदेशिक व्यापारमा ग्यारेन्टीका रूपमा कार्य गर्ने पत्रलाई प्रतीतपत्र भनिन्छ । बैंकहरूले प्रतीतपत्र खोल्ने कार्य, बैंक आदेश वा ड्राफ्ट तयार गर्ने कार्य, ट्राभल्स चेक निस्कासन गर्ने तथा स्वीकार गर्ने जस्ता कार्यहरू पर्दछन् । त्यसैगरी व्यापार तथा निर्माण कार्यमा आवश्यक बैंक जमानत जारी गरिदिने कार्य पनि वाणिज्य बैंकले गर्दछ ।
- बैंकले बचतकर्ता तथा लगानीकर्ताहरूका विचमा रहेर कार्य गर्दछ । लगानी गर्न अपर्याप्त सानोतिनो बचत सङ्कलन गर्न र सूक्ष्म लगानीबाट खासै व्यावसायिक सहयोग नहुने हुँदा बचतकर्तालाई उपयुक्त किसिमले विश्वासमा लिई उनीहरूको साथमा भएको बचतलाई पुँजीका स्वरूपमा रूपान्तरण गरी लगानीकर्तामार्फत परिचालन पनि गर्दछन् ।
- वित्तीय सल्लाह प्रदान गर्ने,
- जोखिममा कमी ल्याउने,
- लगानीका अवसर सिर्जना गर्ने,
- सम्पत्ति र दायित्व निर्माण,
- विकाससम्बन्धी काम गर्ने,
- मौद्रिक कारोबारमा सहयोग गर्ने आदि ।

बैंकिङ क्षेत्रको भूमिका

आधुनिक समयमा आर्थिक पद्धतिमा बैंकहरूले महत्वपूर्ण भूमिका प्रदान गर्दछन् । बैंक बिना कुनैपनि देशको आर्थिक विकासको परिकल्पना गर्न सकिदैन । बैंकहरूले

व्यवसायी तथा उद्योगपतिहरूलाई उनीहरूको व्यवसाय सञ्चालनमा ठुलो सहयोग गर्ने गर्दछन् । अतः बैंक आधुनिक युगको आर्थिक विकासका मेरुदण्ड हुन् । कुनै पनि देशको आर्थिक विकासमा बैंकहरूको भूमिकालाई निम्नानुसार वर्णन गर्न सकिन्छ :

- **बचतको परिचालन गर्ने**

व्यक्ति तथा संस्थाहरूको साना साना बचतलाई बैंकले निक्षेपका रूपमा सङ्कलन गर्दछ र त्यस्तो सङ्कलित बचतलाई उत्पादनशील कार्यमा परिचालन गर्न बैंकले लगानीकर्तासमक्ष पुऱ्याउँछ । यसरी साना साना प्रयोग न भएको बचतको पूर्ण सदुपयोग गर्ने काम बैंकले गर्दछ जसबाट देशको आर्थिक विकास सम्भव हुन्छ ।

- **अर्थव्यवस्थाको मौद्रिकीकरण गर्ने**

व्यापार, व्यवसाय तथा आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई गतिशीलता प्रदान गर्न सम्पूर्ण अर्थव्यवस्थामा मुद्राको प्रचलन व्यापक हुनुपर्दछ जुन बैंकबाट मात्र सम्भव छ ।

- **सम्पत्तिको सुरक्षा गर्ने**

बैंकको एउटा महत्वपूर्ण कार्य व्यक्ति तथा संस्थानहरूको सम्पत्तिको उचित सुरक्षा गर्नु पनि हो । बैंकमा हामीले हाम्रो बचतलाई सुरक्षित रूपमा जम्मा गर्न सक्छौं र त्यसबापत व्याज पनि प्राप्त गर्न सक्छौं । त्यस्तै हाम्रा बहुमूल्य कागजपत्र तथा गरगहनाहरू सुरक्षित रूपमा बैंकको (Vault) भल्टमा राख्न सक्छौं ।

- **सन्तुलित क्षेत्रीय विकास गर्ने**

अर्थव्यवस्थामा केही भागमा मात्र विकास भई अन्य भाग पिछडिएमा सो देशको आर्थिक विकास हुन सक्दैन । अतः बैंकले त्यस्ता पिछडिएका क्षेत्रमा पुँजी परिचालन गरी त्यस्ता क्षेत्रको आर्थिक क्रियाकलाप बढाई देशको आर्थिक विकासमा सहयोग गर्दछ ।

- **मुद्राको स्थानान्तरण गर्ने**

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा मुद्रालाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सुरक्षित रूपमा स्थानान्तरण गर्नुपर्ने कार्य बैंकमार्फत गरिन्छ । अतः मुद्राको स्थानान्तरणका लागि बैंकिङ विकास अनिवार्य छ ।

- **पुँजी निर्माण गर्ने**

बैंकले व्यक्तिगत तथा संस्थागत बचतको सङ्कलन गरी बचतको सृजना गर्दछ र सो बचत कोषलाई लगानीकर्तासमक्ष पुऱ्याई उत्पादनशील क्षेत्रमा सो बचतको प्रयोग गर्नलाई प्रोत्साहन गर्दछ । अतः पुँजी निर्माण प्रक्रियामा बैंकहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछन् ।

ग्राहक पहिचान (Know Your Customer -KYC)

- ग्राहक पहिचानको आधारभूत अर्थ हेर्ने हो भने बैंकले आफ्ना ग्राहकहरूलाई प्रमाणीकरण गर्ने प्रक्रिया भन्ने बुझिन्छ । बैंकले आफ्ना ग्राहकहरूको सङ्ख्या, अवस्था, पृष्ठभूमि, कारोबारको प्रकृति, मनोवृत्ति लगायतका कुराहरूको जानकारी राख्नु तै वास्तवमा ग्राहक पहिचान हो ।
- के.वाई.सी. नियमअनुसार बैंकहरूले आफ्ना ग्राहकको सम्पूर्ण जानकारी राख्नुपर्दछ । बैंकमा खाता खोल्दा अनिवार्य रूपमा के.वाई. सी फाराम भर्नुपर्दछ ।
- के.वाई.सी. फाराममा आफ्नो फोटो, परिचयपत्र, ठेगाना र पारिवारिक आवासको प्रमाण (जस्तै: धारा, टेलिफोन वा विजुलीको रसिद) आवश्यक पर्छ ।
- बैंकले ग्राहकबाट आवश्यक सूचना वा जानकारी लिँदा आफ्ना ग्राहकबाटे बैंकलाई धैरे तथ्य जानकारी हुनगाई बैंक ग्राहकसँगको सम्बन्ध र कारोबारमा ढुक्क हुन्छ ।
- बैंकले ग्राहक पहिचानसँग सम्बन्धित विवरण राम्रोसँग राखेको छ भने आवश्यक परेका बेला ग्राहकलाई सजिलै सम्पर्क गर्न सक्दछ ।

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

- इजाजतपत्रप्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कुनै पनि ग्राहकको खाता खोल्दा ग्राहकको प्रकृतिअनुसार फाराममा उल्लेख गरिएको विवरण तथा कागजातहरू लिनुपर्दछ ।
- यसको विषयवस्तु समय सान्दर्भिक हुनुका पछाडि बैंकमा बढ्दै गएको बैंकिङ ठगी, बैंकिङ कसुरलगायत जान वा अन्जानमा हुने बैंकिङ अपराधको न्यूनीकरणका लागि नै हो ।

ग्राहक पहिचानको नमुना फाराम

क. व्यक्तिगत खाता (नेपाली नागरिकका हकमा)

१. नाम, थर:

२. जन्म मिति:

३. स्थायी ठेगाना:

जिल्ला..... न.पा./गा.पा. वडा नं. टोल/
 गाउँघर नम्बर टेलिफोन नं. मोबाइल
 नं. इमेल ठेगाना

४. हालको ठेगाना:

जिल्ला न.पा. /गा.पा. वडा नं. टोल/गाउँ ...घर
 नम्बरटेलिफोन नं.मोबाइल नं.इमेल ठेगाना:

५. नागरिकता:

नागरिकता नं.जारी गर्ने जिल्लाजारी मिति

६. पासपोर्ट :

पासपोर्ट नं.जारी गर्ने जिल्लाजारी मिति

७. परिचयपत्रका हकमा :

परिचयपत्रको किसिमपरिचयपत्र नं.जारी गर्ने
 निकायजारी मिति

८. स्थायी लेखा नम्बर :

९. एकाघर परिवारका सदस्यहरूको विवरण :

क्र.सं.	नाता	नाम, थर
१.	पति / पत्नी	
२.	बाबु	
३.	आमा	
४.	बाजे	
५.	छोरा	
६.	छोरी	
७.	बुहारी (छोराकी श्रीमती)	
८.	ससुरा (विवाहित महिलाका हकमा)	

१०. संलग्न रहेको पेसा / व्यवसाय:

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	पद	अनुमानित वार्षिक आम्दानी / पारिश्रमिक

बैंकिङ व्यवसायमा ग्राहक पहिचान

- ग्राहक पहिचान गर्नु वास्तवमा ग्राहकको संरक्षण गर्नु पनि हो । बैंकिङ व्यवसायमा ग्राहकको उपस्थिति अर्थपूर्ण हुन्छ । संस्थालाई टिकाइराख्ने काममा ग्राहकको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ को परिच्छेद - ३ दफा ६ मा ग्राहकको पहिचान गर्नुपर्ने प्रावधान उल्लिखित छ ।
- उक्त प्रावधानमा कुनै बैंक, वित्तीय संस्था वा गैरवित्तीय संस्थाले कुनै व्यक्तिसँग कुनै प्रकारको व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा राष्ट्र बैंकले समय समयमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको रकमभन्दा बढी (दश लाख) रकमको एकै पटक वा पटक पटक गरी कारोबार गर्दा त्यस्ता व्यक्तिको पहिचान स्पष्ट रूपले गर्नुपर्ने भनिएको छ ।

- यसरी ग्राहकको पहिचान गर्दा बैंक तथा वित्तीय संस्था वा गैरवित्तीय संस्थाले त्यसरी व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्ने वा कारोबार गर्ने व्यक्तिलाई देहाय बमोजिमका कागजात पेस गर्न लगाउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छः
 - प्राकृतिक व्यक्ति भए निजको नाम, थर, स्थायी बसोवासको ठेगाना खुले नागरिकता वा राहदानी लगायत अन्य आवश्यक कागजातको र पेसा वा व्यवसाय खुले कागजातको प्रतिलिपि
 - यदि प्राकृतिक व्यक्ति नभएर अन्य व्यक्ति वा फर्म भएमा स्थापना वा दर्ता भएको प्रमाणित गर्ने कागजातको प्रतिलिपि, संस्थाका सञ्चालक समितिका सदस्यहरू तथा कार्यकारी निर्देशक वा फर्मको धनी वा साझेदारहरूको नाम, थर, ठेगाना, पेसा, व्यवसाय खुले कागजात ।
 - व्यावसायिक सम्बन्धमा कारोबारबाट लाभ प्राप्त गर्ने निकटतम नातेदार व्यक्ति वा संस्थाको नाम, थर, ठेगाना ।
 - विनिमय अधिकारपत्रबाट कारोबार भएकामा त्यस्तो विनिमयपत्र जारी गर्ने र भुक्तानी पाउने व्यक्तिको नाम, थर, ठेगाना ।
- यसरी ग्राहक पहिचान (KYC) बैंकको महत्वपूर्ण कार्यअन्तर्गत पर्नुमा मूलतः दुईवटा कारणहरू छन् र ती निम्नानुसार छन्
 - ग्राहक पहिचानले बैंकको छविलाई उच्च राख्दछ । अहिले बढ्दै गएको बैंकिङ अपराध, बैंकिङ कसुर, आर्थिक अपारदर्शिता र विच्छृङ्खलताबाट बैंकलाई टाढा राख्दछ । बैंक अति नै संवेदनशील क्षेत्र भएको हुनाले सही ग्राहक चिन्न नसकेमा बैंकको छवि बिग्रन सक्छ ।
 - यसले बैंकलाई मात्र जोगाउदैन अपितु ग्राहकको पनि संरक्षण गर्ने गर्दछ । संरक्षित ग्राहकले नै बैंकबाट सन्तुष्ट भई सेवा लिन सक्दछ । वास्तविक ग्राहक मर्कामा नपर्ने तथा राष्ट्रलाई घात गर्ने व्यक्तिहरू बैंकले चिन्न सकेका खण्डमा ग्राहक पहिचानको मुद्दा सफल भएर जान्छ ।

बैंक खाता

सर्वसाधारण व्यक्ति वा संस्थावाट सङ्कलित रकमलाई बैंकमा राख्न र भिक्न पाइने गरी कायम गर्ने विवरणको अभिलेख नै बैंक खाता हो । बैंकले निक्षेपकर्ताहरूवाट सङ्कलित रकमलाई विभिन्न खाताहरूमा जम्मा गर्न र भिक्नका लागि व्यवस्था गरेको हुन्छ । बैंक खाता खोलेपछि बैंकले ग्राहकलाई वा बचतकर्तालाई चेकबुक उपलब्ध गराउँछ । आफ्नो खातामा रकम जम्मा गर्दा सम्बन्धित बैंकको भौचर भरेर गरिन्छ । आफूले बैंकमा जम्मा गरेको र भिकेको रकमका साथै आफूले पाएको व्याज र व्याज आर्जनबापत तिरेको कर रकमका बारेमा जानकारी मिल्दछ । आफ्नो चेकबुकबाट चेक खिचेर ग्राहकले आफ्नो खातामा जम्मा भएको रकममध्येबाट आफूलाई आवश्यक परेको जति रकम भिक्न सक्दछ ।

बैंक खाताको किसिम

बैंक खाता विभिन्न प्रकारका हुन्छन् र तीमध्ये प्रमुख खाताहरूमा चल्ती, बचत र मुद्रती खाता रहेका छन् ।

चल्ती खाता

आवश्यकता अनुसार आफूले चाहेका बेला जतिसुकै रकम पनि राख्न तथा भिक्न सकिने खातालाई चल्ती खाता भनिन्छ । यस खातामा राखेको रकममा व्याज पाइँदैन । संघसंस्था, उद्योगी तथा व्यापारीहरूका लागि यो खाता बढी उपयोगी हुन्छ ।

बचत खाता

चल्ती खातामा जस्तै बचत खातामा पनि एक दिनमा जति पटक पनि रकम जम्मा गर्न र भिक्न सकिन्छ तर यस खातामा बैंकले समय समयमा तोके बमोजिम व्याज भने प्रदान गर्दछ । थोरै थोरै रकम जम्मा गर्दै जाने र धेरै भएपछि आवश्यकता अनुसार आफूलाई चाहिने जति रकम निकाल्न सकिन्छ । खास गरी सर्वसाधारण व्यक्तिहरूका लागि यो खाता निकै उपयोगी हुने गर्दछ ।

मुद्रती खाता

मुद्रती खातामा निश्चित अवधि (कम्तिमा ३ महिना) का लागि रकम जम्मा गर्न सकिन्छ । तोकिएको अवधिभन्दा अगाडि यस खातावाट रकम भिक्न

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

पाइदैन तर निक्षेपकर्तालाई रकमको आवश्यकता परेमा यस खाताबाट कर्जा सापटी भने लिन सकिन्छ । यसरी मुद्रती रसिदको धितोमा कर्जा लिँदा बैंकले ग्राहकलाई यस खातामा दिने व्याजभन्दा केही प्रतिशत व्याज बढी लिने गर्दछ । सर्वसाधारण व्यक्तिहरू र संघसंस्था जो कोहीले पनि मुद्रती खाता खोल्न सक्दछन् । यस खातामा बैंकले बचत खातामा भन्दा उच्चतम व्याज दिने गर्दछ ।

कुन अवस्थामा बैंक खाता निष्क्रिय हुन सक्दछ ?

बैंकमा ग्राहक पहिचान विवरण अद्यावधिक नभएमा खाता निष्क्रिय हुन्छ र त्यस्तो खाताबाट कारोबार गर्न सकिन्दैन । त्यसै गरी विविध कारणले खाता रोक्का भएमा पनि बैंक खाता निष्क्रिय बन्न सक्दछ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकको वित्तीय स्रोत सङ्कलनसम्बन्धी व्यवस्थामा बैंक खाता खोलेर लामो समयसम्म नचलाइएका खाता निष्क्रिय हुने व्यवस्था छ । तीन वर्षसम्म बचत खातामा कारोबार नभए त्यस्ता खाताहरूलाई निष्क्रिय गर्नुपर्ने व्यवस्था छ भने कल र चल्ती खाताका हकमा ६ महिनासम्म कारोबार नभएमा त्यस्ता खातालाई समेत निष्क्रिय गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

बैंक खाता खोल्न चाहिने आवश्यक कागजपत्र

- १) नागरिकता वा राहदानी वा मतदाता परिचयपत्र वा सवारी चालक अनुमतिपत्र वा स्थायी लेखा नम्बरको प्रमाणपत्र
- २) पासपोर्ट साइजको फोटो कम्तीमा ४ प्रति
- ३) पूर्ण रूपले भरेको बैंकको खाता खोल्ने आवेदन फाराम
- ४) आवश्यक न्यूनतम रकम
- ५) दस्तखत नमुना कार्ड
- ६) KYC फाराम र आवासको प्रमाण (जस्तै: धारा, टेलिफोन वा विजुलीको रसिद) आवश्यक पर्छ ।
- ७) सम्बन्धित संस्थाले आवश्यक ठानेका तल उल्लिखित अन्य विवरण तथा कागजातहरू:
 - घर नं., टेलिफोन नं., मोबाइल नं., ईमेल ठेगाना, राहदानी, पेसा / व्यवसाय, स्थायी लेखा नम्बर जस्ता विवरणहरू नभएका निवेदकका हकमा त्यस्ता

विवरण उल्लेख गर्न अनिवार्य हुनेछैन । तर सो विवरण आफूसँग नरहेको व्यहोरा स्वघोषणा गराउनुपर्नेछ ।

- यस निर्देशन बमोजिम बृहत् ग्राहक पहिचान पद्धति अपनाउनु पर्ने ग्राहकहरूका हकमा भने एकाघर परिवारका सदस्यहरूको नागरिकता वा राहदानी वा मतदाता परिचयपत्र वा सवारी चालक अनुमतिपत्रको छाविचित्र (नाबालकका हकमा परिचयपत्र) लिनुपर्नेछ ।
- शरणार्थीका हकमा नागरिकताका सट्टा नेपाल सरकार वा अन्य आधिकारिक निकायले दिएको परिचयपत्रको छाविचित्रलाई आधार लिन सकिनेछ ।
- नाबालकको संरक्षक भई खाता सञ्चालन गरिरहेका अवस्थामा सो नाबालक बालिग भएपछि उक्त बालिगकै कागजात संलग्न गरी बालिगले नै खाता सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

बैंक कर्जा

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सर्वसाधारण व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरूसँग सङ्कलित निक्षेप विभिन्न उद्यम व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि विभिन्न व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरूलाई सापटी प्रदान गर्ने गर्दछन् । परम्परागत रूपमा गाउँघरका साहु-महाजनहरूले कर्जा प्रदान गर्दथे र चर्को व्याज असुल्ने गर्दथे । अधिकांश साहु-महाजनहरूले अन्यायपूर्वक भुक्त्याएर धेरै ऋण बनाइदिने र गरिब जनताहरूको शोषणसमेत गर्दथे भन्ने सुनिन्छ । तर आधुनिक र विकसित समाजमा यस्तो सापटी लिनका लागि साहु-महाजनको शरणमा जानुपर्दैन । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले नै ग्राहकको वित्तीय आवश्यकताहरू पूरा गर्नका लागि सस्तो व्याजदरमा कर्जा उपलब्ध गराउँदछन् । कृषि व्यवसाय गर्न अनि बाखापालन, गाईभैंसी पालन, कुखुरा पालनलगायत अन्य उद्यम सञ्चालन गर्न तथा सहुलियतपूर्ण कर्जालगायत विभिन्न किसिमका कर्जाहरू बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले उपलब्ध गराउँछन् । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू कानुनबमोजिम स्थापना र सञ्चालन हुनेहुँदा नियम बमोजिम मात्र व्याज असुल गर्दछन् । नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंकहरूको सुपरिवेक्षण गर्दछ, र समय समयमा आवश्यक निर्देशन दिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशन नमानेमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कारबाहीको भागिदार बन्नुपर्दछ ।

बैंक कर्जा किन लिने ?

- उद्योग/व्यवसायमा लगानी गर्न,
- व्यापार/व्यवसाय सञ्चालन गर्न,
- घरायसी उपभोगका वस्तुहरू (जस्तै टेलिभिजन, मोटरसाइकल, मोटर, कार आदि) खरिद गर्न
- आफ्ना छोराछोरीको उच्च शिक्षाका लागि खर्च गर्न
- आफै प्रयोजनका लागि तथा व्यापारिक प्रयोजनका लागि घर, भवन बनाउन ।
- विरामी पर्दा औषधी उपचार गर्नका लागि रकम आवश्यक परेमा
- कृषि तथा पशुपालनसम्बन्धी व्यवसाय गर्न
- ससाना उद्यम व्यवसाय सञ्चालन गर्न
- ठूला-ठूला औद्योगिक व्यवसाय/परियोजना सञ्चालन गर्न

कर्जाका प्रकारहरू

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कोषीय र गैरकोषीय (फन्डेड तथा ननफण्डेड) गरी दुई प्रकारका कर्जाहरू प्रदान गर्दछन् ।

कोषीय (फन्डेड) कर्जा

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कर्जा प्रदान गर्दा कोष अर्थात् नगद प्रदान गर्दछन् भने त्यसलाई नै कोषीय कर्जा भनिन्छ ।

कोषीय (फन्डेड) कर्जाका प्रकारहरू

१. घरजग्गा कर्जा

आफ्नो व्यक्तिगत वा व्यावसायिक प्रयोजनका लागि यो कर्जा लिन सकिन्छ । यसमा बैंकले सम्बन्धित घरजग्गा धितो लिने गर्दछ ।

२. सवारी साधन खरिद कर्जा (अटो लोन तथा हायर पर्चेज लोन)

निजी प्रयोजनका लागि अटो लोन तथा भाडामा लगाउने प्रयोजनका लागि बैंकले हायर पर्चेज कर्जा उपलब्ध गराउँछ । यसमा निश्चित समयावधिभित्र किस्ताबन्दीमा कर्जा चुक्ता गरिसक्नुपर्दछ । सामान्यतया सवारी साधन नै धितोका

रूपमा रहने हुँदा अटो कर्जामा अतिरिक्त धितोको आवश्यकता पढैन तर ग्राहकको अवस्था हेरी बैंकले थप अचल सम्पत्ति पनि धितोका रूपमा लिन सक्दछन् । हायर पर्चेज कर्जाको हकमा सामान्यतया बैंकहरुले अचल सम्पत्ति सुरक्षण लिने गर्दछन् ।

३. सुनचाँदी धितो कर्जा

छिटोच्चरितो रूपमा ससानो रकमको आवश्यकता परेमा आफूसँग रहेको सुनचाँदी धितो राखी सहजै कर्जा प्राप्त गर्न सकिन्छ । तुलनात्मक रूपमा यस कर्जाको ब्याज बढी हुन्छ र सामान्यतया १ वर्षको भुक्तानी अवधि तोकिएको हुन्छ ।

४. सेयर धितो कर्जा (मार्जिन लेन्डिङ)

आफूसँग भएका विभिन्न कम्पनीका सेयर धितो राखेर पनि कर्जा प्राप्त गर्न सकिन्छ । यस्तो कर्जामा बैंकबाट तोकिएको निश्चित सीमासम्मको रकम भने उपभोग गर्नुपर्दछ ।

५. ओभर ड्राफ्ट (अधिविकष) कर्जा

व्यवसायलाई छोटो समयका लागि नगद आवश्यक पर्ने हुनाले छोटो समयका लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाले चालू पुँजीको व्यवस्थापनका लागि यस्तो ऋण प्रदान गर्दछन् । बैंकले कर्जाको लिमिट स्वीकृत गर्दछ तर रकम नफिकेसम्म वा आफ्नो खातामा नसारेसम्म यस्तो कर्जामा ब्याज लाग्दैन । यस्तो कर्जाको ब्याज प्रत्येक ३ महिनामा तिर्नुपर्दछ भने वार्षिक रूपमा यो कर्जा नवीकरण गर्न सकिनेछ ।

६. हाइपोथिकेसन कर्जा

मालसामान (चल सम्पत्ति) को मौज्दातका आधारमा अचल सम्पत्ति धितो राखी कर्जा प्रदान गरिन्छ । यदि सम्झौताका सर्तहरू पूरा नगरेमा यस्तो सुरक्षण बैंक तथा वित्तीय संस्थाले लिलाम विक्री गरी वक्यौता असुल उपर गर्दछन् ।

७. आयात कर्जा/निर्यात कर्जा

विदेशबाट प्रतीतपत्रलगायत अन्य माध्यमबाट सामान आयात गर्दा सोको भुक्तानीका लागि बैंकले छोटो समयका लागि आयात कर्जा/टी. आर. कर्जा प्रदान गर्दछ भने स्वदेशमै उत्पादित वस्तु विदेशमा निर्यात गर्ने प्रयोजनका लागि बैंकले निर्यात कर्जा पनि प्रदान गर्दछ ।

८. कृषि कर्जा

कृषि व्यवसाय सञ्चालन गरी आफ्नो आयआर्जन गर्नेहरूका लागि बैंकहरूले कृषि कर्जा प्रदान गर्दछन्। यस्तो कृषि कर्जामा नेपाल राष्ट्र बैंकले व्याज अनुदान दिने भएकाले कम व्याजदरमै यस्तो कर्जा लिन सकिन्छ।

९) सहुलियतपूर्ण कर्जा

सहुलियतपूर्ण कर्जा भन्नाले ‘सहुलियतपूर्ण कर्जाका लागि व्याज अनुदानसम्बन्धी एकीकृत कार्यविधि, २०७५’ अनुसार बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रवाह गर्ने कर्जामा नेपाल सरकारले व्याज अनुदान सुविधा उपलब्ध गराउने कर्जा भन्ने हो। सहुलियतपूर्ण कर्जा प्राप्त गर्ने नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्त कम्पनी तथा लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूमा जानुपर्दछ। सहुलियतपूर्ण कर्जाअन्तर्गत १० किसिमका कर्जाहरू प्रवाह हुने गर्दछन्। त्यस्ता कर्जाहरूमध्ये व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्थी कर्जा पाँच करोड रुपैयाँसम्म, शिक्षित युवा स्वरोजगार कर्जा सात लाख रुपैयाँसम्म, विदेशबाट फर्केका युवा परियोजना कर्जा दश लाख रुपैयाँसम्म, महिला उद्यमशील कर्जा पन्थ लाख रुपैयाँसम्म पाइन्छ।

गैरकोषीय (ननफन्डेड) कर्जा

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले ग्राहकहरूलाई नगद प्रदान नगरी निश्चित कारोबार गर्ने सुविधा मात्र प्रदान गर्दछन् भने त्यसलाई गैरकोषीय (ननफन्डेड) कर्जा भनिन्छ। यस्तो कर्जामा बैंकले ग्राहकका तर्फबाट लाभदायीलाई भुक्तानीको प्रतिवद्धता गरेको हुन्छ। निश्चित कमिसन लिएर बैंकले गैरकोषीय कर्जा/सुविधा प्रदान गर्दछन् (जस्तो कि प्रतीतपत्र र बैंक जमानत)।

कर्जा लिनुपर्व ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

बैंकले सर्वसाधारण व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरूबाट सङ्कलित निक्षेपलाई विभिन्न क्षेत्रका कर्जास्वरूप उपलब्ध गराउँछ। निश्चित समयपछि सावाँ र व्याज फिर्ता गर्ने सर्तमा प्रदान गरेको रकम नै ऋण हो। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले नियमानुसार कर्जा प्रदान गर्दछन्। नेपाल राष्ट्र बैंकले नियमित अनुगमन गर्ने भएकाले तिनीहरूबाट कर्जा लिंदा कोही पनि ठिगिने तथा फस्ने डर हुँदैन। बैंकहरूले अल्पकालीन, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा कर्जा प्रवाह गर्ने गर्दछन्। सुनचाँदी, घरजग्गा, मुद्रती रसिद, नेपाल सरकारको ऋणपत्र, विकास

ऋणपत्र आदि धितो राखेर मात्र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कर्जा प्रवाह गर्ने भएकाले कर्जा लिनुपूर्व निम्न पक्षहरूमा ध्यान दिनुपर्दछः

- १) निश्चित उद्देश्यका लागि मात्र कर्जा लिनुपर्दछ ।
- २) जुन प्रयोजनका लागि ऋण लिएको हो त्यसैमा मात्र लगानी गर्नुपर्दछ ।
- ३) कर्जाको सावाँ ब्याज नियमित रूपमा तिर्नुपर्दछ ।
- ४) आफ्नो तिर्न सक्ने क्षमताअनुसार मात्र कर्जा लिनुपर्दछ, कथडकदाचित् सावाँ ब्याज तिर्न नसकेमा बैंकले आफ्नो धितो लिलाम गर्न सक्छ भन्ने कुरा सधै हेक्का राख्नुपर्दछ ।
- ५) उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्नु अघि सोसम्बन्धी आफूलाई पर्याप्त ज्ञान भएको हुनुपर्दछ ।
- ६) अनावश्यक खर्च नगरी मितव्ययी हुनुपर्दछ ।
- ७) आफ्नो व्यापार / व्यवसायमा लगानशील एवं तल्लीन भइरहनुपर्दछ ।
- ८) सफल उद्यमी बन्ने सोच लिनुपर्दछ तर समय समयमा आइपर्ने समस्या तथा चुनौतीहरूलाई बुद्धिमत्तापूर्वक डटेर सामना गर्नुपर्दछ ।
- ९) बैंकको कर्जा तोकिएको समयमा चुक्ता गर्न नसकेमा कालो सूचीमा परिने र त्यसबाट आफ्नो तथा परिवारको इज्जत तथा मान-प्रतिष्ठामा आँच आउन सक्ने कुरामा सधै सचेत रहनुपर्दछ ।
- १०) आफूले कर्जा लिएको बैंकसँग नियमित रूपमा सम्पर्कमा रहिरहनुपर्दछ, र आफ्नो हिसाब-किताबमा सधै चनाखो भइरहनुपर्दछ ।

पारिवारिक खर्च व्यवस्थापन एवम् बजेट निर्माण

आफ्नो अनुमानित आम्दानी र खर्चको व्यवस्थित विवरण नै बजेट हो । कुनै निश्चित समयमा कहाँ कहाँबाट आम्दानी प्राप्त हुन्छ र प्राप्त आम्दानीलाई कसरी कुन कुन क्षेत्रमा खर्च गर्ने भन्ने विवेकपूर्ण अनुमान नै बजेट हो । आर्थिक अनुशासनले परिवारको समुन्नतिमा निकै सहयोग पुऱ्याउँछ । बजेट निर्माण गर्दा आम्दानीलाई आधार बनाएर त्यसै अनुरुप खर्चको सन्तुलन पनि मिलाउनुपर्दछ । सचेत नागरिकले आफ्नो घरपरिवारमा वित्तीय चेतनाको कुशल प्रशिक्षक भएर सबैमा आर्थिक अनुशासनको लहर ल्याउन आजैबाट कम्मर कसेर लाग्नु जरुरी छ । वित्तीय अनुशासनसम्बन्धी जानकारीको अपरिहार्यतालाई आत्मसात् गर्नुपर्दछ ।

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

आर्थिक अनुशासनले परिवारको समुन्नतिमा सहयोग पुऱ्याउँछ । आम्दानीभन्दा बढी खर्च हुनु र आम्दानीको बाटो पहिल्याउन नसक्नु दुवै आर्थिक समुन्नतिका बाधक हुन् भन्ने हेका राखे हाम्रो आर्थिक अवस्था सन्तुलित हुन पुगदछ । विभिन्न आर्थिक भ्रमेला र अनावश्यक क्रृणका तनावको सामना गर्नुपर्ने अवस्था नआउला भन्न सकिदैन । सबै घरमूलीले आम्दानी र खर्चको लेखाजोखा गरेर मात्र खर्च गर्नुपर्दछ । असल आर्थिक संस्कारको जग हामीले आजैबाट किन नवसाल्ने त ?

बजेटको महत्त्व

- परिवारको निश्चित आम्दानीलाई प्राथमिकताका आधारमा खर्च बाँडफाँटमा सहयोग पुऱ्याउन ।
- आम्दानी र पूर्वयोजनाका आधारमा खर्च गर्न अभिप्रेरित गर्दै सजग बनाउन ।
- आफ्नो आर्थिक (वित्तीय) अवस्थालाई सन्तुलनमा राख्न सहयोग पुऱ्याउन ।
- सजिलै आर्थिक सफलताको लक्ष्यमा पुग्न,
- आफ्नो निश्चित आम्दानीलाई विभिन्न प्रकारका खर्चहरूमा प्राथमिकताका आधारमा बाँडफाँट गर्न,
- आम्दानीको अनुमानका आधारमा पूर्वयोजनाअनुसार नै खर्च र बचत गर्ने निर्णयमा मद्दत पुऱ्याउन,
- खर्च गर्दा व्यक्ति तथा परिवारलाई सचेत र अनुशासित बनाउन,
- धनसम्पत्ति एवम् आम्दानीको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न,
- आफ्नो वित्तीय अवस्थालाई नियन्त्रणमा राख्न र
- भविष्यको योजना बनाई लक्ष्य पूरा गर्न ।

व्यक्तिगत आम्दानी र खर्चको विश्लेषण गर्ने

व्यक्तिले गर्ने ऐच्छिक खर्चहरूलाई सकेसम्म कम गर्नुपर्छ र भविष्यमा परिआउन सक्ने खर्चका लागि अहिलेदेखि नै सोच बनाउनुपर्दछ । आफूसँग भएको थोरै पैसाको अधिकतम सदुपयोग गर्न र पैसा खर्च गर्नु अगावै आफ्नो खर्चको प्राथमिकीकरण गर्नाले पैसाको चुहावट कम हुन जान्छ । दैनिक जीवनमा आफ्ना लागि आवश्यक पर्ने इच्छा र आवश्यकताका वस्तुहरूको खरिद एवम् बिक्रीका लागि भविष्यप्रति सचेत भएर गरिने आम्दानी र खर्च नै व्यक्तिगत रकम व्यवस्थापन हो । यसका लागि व्यक्तिले रकम व्यवस्थापन निर्धारणका लागि देहायबमोजिम पक्षहरूमा ध्यान दिनु आवश्यक छ :

- व्यक्तिगत वित्तीय व्यवस्थापनका स्वनियमहरू निर्माण गर्ने र अनुसरण गर्ने ।
- वित्तीय लक्ष्यहरूको निर्धारण गर्ने ।
- आफ्नो स्रोत र साधनहरूको प्रयोग गर्दै आर्थिक रूपमा स्वावलम्बी बन्ने ।
- ऋणको सदुपयोग गर्ने ।
- ऋणको भाखा ननघाउने ।
- खर्च गर्न सतर्कता अपनाउने ।
- आफ्नो लगानी र प्रतिफलको तुलना गर्ने ।
- समयसँगसँगै पैसाको मूल्यको तुलना गर्ने ।
- हर्जानाको असरका बारेमा थाहा पाउने ।
- लगानी गर्दा आवश्यक जोखिम वहन गर्ने ।
- लगानी र सम्पत्तिको विविधीकरण गर्ने ।

बजेट रणनीति

७०-२०-१० नियम

आफ्नो जम्मा आम्दानीको (१००%) रकमलाई यस नियमअनुसार यसरी वर्गीकरण गराउँ :

- (१) ७० प्रतिशत मासिक खर्च गर्नका लागि,
- (२) २० प्रतिशत बचतका लागि,
- (३) १० प्रतिशत ऋण चुक्ता गर्नका लागि ।

५०-३०-२० नियम

यो पनि आफ्नो आम्दानीलाई सरल, प्रभावकारी र दिगो रूपमा व्यवस्थित गर्ने सरल बजेट रणनीति हो । यस रणनीतिअनुसार आफ्नो आम्दानीलाई निम्न तीनवटा शीर्षकमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

- ५० प्रतिशत आवश्यकता वा जरुरी पूरा गर्ने ।
- ३० प्रतिशत इच्छाहरू पूरा गर्ने ।
- २० प्रतिशत बचत र वा ऋण चुक्ता गर्ने ।

बचत

कुल आम्दानीबाट कुल खर्च घटाएर बाँकी रहेको रकमलाई नै बचत भनिन्छ अर्थात् आफ्नो आम्दानीबाट खर्च गरिसकेपछि जति रकम बाँकी रहन्छ त्यो नै बचत हो । आफूले कमाएको रकम भविष्यका लागि जोहो गर्न भनेर बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोलेर पैसा बचत गरिन्छ । बचत भन्नाले बैंक तथा वित्तीय संस्थामा जम्मा गरिएको रकम भन्ने बुझिन्छ । त्यसैले पैसा कमाएर घरमै जम्मा गरिन्छ भने त्यसलाई बचत भनिन्दैन । घरमा नै पैसा जम्मा गर्दा प्रतिफल पनि प्राप्त नहुने र जोखिम पनि धेरै हुने कारणले बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोलेर बचत गर्नुपर्दछ ।

बचतको महत्त्व

- सुरक्षित भविष्यका लागि बचत गरिन्छ ।
- पुँजी निर्माण, सम्पत्ति खरिद, लगानी, दैनिक व्यवहारका खर्च, आपत्कालीन खर्च, कर्जा भुक्तानी आदिका लागि बचत गरिन्छ ।
- सामाजिक व्यवहार (जस्तै : विवाह, ब्रतबन्ध, मृत्युसंस्कार, शिक्षादीक्षा, तीर्थाटन/भ्रमण, स्वास्थ्य उपचार आदि) का लागि बचत गर्ने गरिन्छ ।
- सन्तानको सुखद भविष्यका लागि बचत गरिन्छ ।
- व्यवसाय गर्न इच्छुक व्यक्तिले सो पैसा कर्जाका रूपमा लैजान्छ र उसले उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्दछ ।
- बचत गर्दा आर्थिक उन्नति पनि हुने र बचतकर्तालाई व्याज पनि प्राप्त हुने भएकाले बचत गर्दा दोहोरो फाइदा हुन्छ ।
- यसका साथै आर्थिक विकासका लागि लगानी गर्नुपर्दछ । लगानीका लागि ठुलो पुँजीको आवश्यकता पर्दछ । ससाना बचतले पनि बैंकमा ठुलो पुँजी जुट्न जान्छ र लगानीयोग्य पुँजीको निर्माण हुन्छ ।
- तपाईं हाम्रो बचत भनेको पुँजी निर्माणको आधार हो र सो पुँजीको लगानीमार्फत देश विकासमा योगदान पुऱ्याउनु पनि हो ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बचत गरौ

- केन्द्रीय बैंकबाट वित्तीय कारोबार गर्ने इजाजतपत्रप्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा बचत खाता खोली बचत गर्ने कार्य धेरै नै सुरक्षित मानिन्छ ।

- अनौपचारिक निकायमा बचत : साहु-महाजन, ढुकुटी, साथीभाइ, इष्टमित्र, घरमै बाकस वा दराजमा राख्ने, सुनचाँदी, गरगहना आदिमा लगानी गरेको बचत फिर्ता हुने कानुनी आधार नहुने हुँदा बढी जोखिमयुक्त मानिन्छ ।

बचत गर्न सकिने संस्थाहरू

- वाणिज्य बैंक
- विकास बैंक
- वित्त कम्पनी
- लघुवित्त वित्तीय संस्था
- सहकारी
- सेयर लगानी
- इजाजत प्राप्त गैरसरकारी संस्थाहरू
- बीमा गर्ने संस्थाहरू
- कर्मचारी सञ्चय कोष
- नागरिक लगानी कोष
- निक्षेप तथा कर्जा लगानी सुरक्षण निगम लिमिटेड
- हुलाक बचत बैंक
- कमोडिटिज स्टक एक्सचेन्ज इत्यादि

यीमध्ये नागरिक लगानी कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगम लिमिटेड र कर्मचारी सञ्चय कोषको नियामक निकाय नेपाल राष्ट्र बैंक हो भने बीमा कम्पनीहरूको चाहिँ बीमा समिति । यसै गरी नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड र कमोडिटिज एक्सचेन्ज कम्पनीहरूको नियामक निकाय भने नेपाल धितोपत्र बोर्ड रहेको छ, जसले गर्दा हाम्रो बचत सुरक्षित हुन पुगेको छ ।

क) कानुनतः इजाजतपत्रप्राप्त निकाय भएको तथा नियमित रूपमा नियमन र सुपरिवेक्षण हुने हुँदा बढी सुरक्षित हुन्छ ।

- समयमा निश्चित व्याज पाइन्छ ।
- पानी, बत्ती, टेलिफोन आदि महसुल तिर्ने सुविधाहरू पाउन सकिन्छ ।
- बचतको सुरक्षण हुँदा रकम डुब्ने डर कम हुन्छ ।
- तुलनात्मक रूपमा बढी विश्वासिलो हुन्छ ।
- प्रत्येक आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण हुने, हरेक वर्ष वार्षिक साधारण सभा गर्दा लगानीकर्तालाई जवाफ दिनुपर्ने, सञ्चार माध्यमले आलोचना गर्न

सक्ने, अधिकारप्राप्त संस्थाहरूबाट नियमित निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन हुने भएकाले बचत सुरक्षित हुन्छ ।

ख) अर्धऔपचारिक निकायमा बचत गरे के हुन्छ ?

- औपचारिक संस्था नभएकाले कम सुरक्षित हुन्छ ।
- निरीक्षण नहुने हुँदा समूहभित्रकै मान्छेको आपसी मिलेमतोमा दुरुपयोग हुनसक्छ ।
- पहुँच सजिलो भए पनि समूहका सदस्यले मात्र कारोबार गर्ने सुविधा पाउँदछन् ।
- ठुलो रकम ऋण लिनु परेमा त्यस्ता संस्थाले कोषको अभावमा ठूलो रकम लगानी गर्न सक्दैनन् ।
- बचतमा व्याज कम मात्र दिने र ऋणमा चर्को व्याज लिने प्रचलनले नोक्सानी पर्न सक्छ ।
- लेखा र लेखापरीक्षण व्यवस्था प्रभावकारी नहुँदा कारोबार र हिसाबकिताब पारदर्शी नहुन सक्छ ।
- नियमित लेखापरिक्षण नहुने हुँदा निकाय/संस्थालाई घाटामा गएको देखाउने र लगानी/बचतकर्ताले प्रतिफल/व्याज नपाउने सम्भावना रहन्छ ।

ग) अनौपचारिक निकायमा बचत गरे के हुन्छ ?

- ऋण लिन सजिलो भए तापनि व्याजदर उच्च हुन्छ ।
- कानुनी प्रमाणका अभावमा निक्षेपका रूपमा जम्मा गरेको वा सापटी दिएको रकम डुब्ने सम्भावना पनि रहन्छ ।
- घरमै बचत गर्दा चोरी, डकैती, आगलागी, फजुल खर्च आदि हुन सक्छ ।
- इष्टमित्र साथीभाइविच भैफगडाको कारण बन्न सक्छ ।
- ढुकुटी सञ्चालकहरू भाग्न सक्ने हुँदा सम्पूर्ण रकम डुब्न सक्छ र ढुकुटी खेल्ने र खेलाउने दुवैलाई कारबाही हुने हुँदा सञ्चालक भागेमा कारबाही गर्न समेत अप्लायारो पर्ने हुन्छ ।
- साहु-महाजनले सोभासादा निरक्षर व्यक्तिलाई आफूखुशी सर्तहरू राखेर तमसुक गराई अन्ततः ऋण लिने व्यक्तिको घरबाट नै हडप्ने र ऋणग्रस्तताको जालोमा फस्ने सम्भावना प्रबल हुने गर्दछ ।

- अन्य व्यक्तिलाई रकम प्रयोग गर्न दिँदा उसले बेइमानी गरेमा पैसा डुब्ल सक्ने र आफूलाई चाहिएका बखत रकम उपलब्ध गराउन नसकिने हुन सक्छ ।
- सुनचाँदी, घरजग्गा आदिमा लगानी गरी राख्दा अचानक भाउ घट्न गएमा घाटा हुने, चाहेका समयमा बिक्री नभएमा आफ्नो आवश्यकता पूरा गर्न कठिन हुनसक्छ ।

सावधान रहौं

- साहुसँग ऋण लिन सजिलो भए पनि व्याजदर चर्को हुने गर्दछ । आफ्नो भएको जायजेथा नै धरापमा पर्न सक्दछ । घरबार डुब्ल सक्दछ ।
- प्रमाणविनाको लेनदेनको जोखिम नमोलैँ ।
- घरमा धेरै रकम राख्वेर असुरक्षित नवनैँ ।
- ढुकुटीजस्ता गैरकानुनी क्रियाकलापमा नलागैँ । थाहा पाएमा प्रहरी वा नेपाल राष्ट्र बैंकलाई खबर गरौँ ।
- बिनाप्रमाणको लेनदेनमा अनावश्यक भमेला र भैभगडा हुने प्रबल सम्भावना रहन्छ ।
- इजाजत नलिएका कुनैपनि कारोबारमा नफसौँ । रकम डुब्ल सक्दछ । कानुनी उपचारको अभावमा रकम फिर्ता पाउन साहै गाहो हुन्छ । निश्चित व्याज पाउन र भनेको बेला एकमुष्ट रकम फिक्न इजाजत प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाको विकल्पमा अन्य निकाय हुँदैन भन्ने हे क्का राखौँ ।
- आर्थिक लेनदेन र बचत गर्दा सदैव चनाखो रहौँ ।
- मिहिनेतका साथ गरिएको रकम सदैव बैंक वा इजाजत लिएर सञ्चालनमा रहेको वित्तीय संस्थामा मात्र बचत गरौँ ।

लगानी

थोरै थोरै गरी जम्मा गरेको बचतलाई कुनै एक निश्चित अवधिपछि खर्च गर्नुपर्ने हुन सक्छ । लगानी भन्नाले आफूले जम्मा गरेको रकम कुनै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाएर भविष्यमा नाफा बढाउने उद्देश्यले गरिने खर्च हो । हामीले खर्च कटाएर बचेको आम्दानीलाई सबैभन्दा बढी व्याज आउने ठाउँमा बचत गर्नु वा

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

राम्रो प्रतिफल आउने क्षेत्रहरूमा लगानी गर्नुपर्दछ । लगानी एकभन्दा बढी क्षेत्रमा गर्दा लगानीको विविधीकरण हुन गई जोखिम पनि कम हुन्छ भने प्रतिफल पनि बढि रहने गर्दछ । यही नै लगानीको सफल उदाहरण हो ।

लगानीको उद्देश्य

एक पटक नियमित रूपमा बचत गर्ने गरेपछि त्यो पैसालाई कहाँ लगानी गर्ने भनेर राम्ररी सोच्नुपर्दछ । आफ्नो लगानीको लक्ष्य बनाउनुपूर्व निम्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ :

- आफ्नो वित्तीय लक्ष्य के हो ? लगानी गर्नुपर्ने कारण के हो ?
- आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न कति बचत र लगानी गर्नुपर्दछ ?
- आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न कति मात्रामा जोखिम बहन गर्न सकिन्छ ?
- आफ्नो लगानीबाट कति प्रतिफल आशा गरिएको छ ?
- आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न लगानी गर्दा खर्च गर्ने शैली परिवर्तन गर्न सकिन्छ ?

लगानीका लागि चाहना र दृढ इच्छाशक्ति आवश्यक हुन्छ । लगानी गर्ने निर्णय गर्नुअघि उपर्युक्त कुराहरूमा राम्ररी विश्लेषण गरेर लगानी गर्दा भविष्यमा ठुलो जोखिममा पर्नुपर्दैन साथै लगानीबाट राम्रो प्रतिफलसमेत आर्जन हुन्छ ।

सफल लगानीका लागि ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु

- लगानी गरेपछि राम्ररी ध्यान दिनुपर्दछ ।
समय दिनुपर्दछ ।
- लगानी अनुसारको सामग्री व्यवस्थापन गरेको हुनुपर्दछ ।
- लगानीको प्रतिफल लगानी गुणस्तरमा निर्भर हुने भएकाले लगानीको गुणस्तर जोगाइ राख्नुपर्दछ ।
- लगानी गर्दा उपयुक्त ठाउँ रोज्नुपर्दछ ।
- सफल व्यवस्थापनका लागि अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
- लगानीले कसरी काम गर्दछ ? आफूले गरेको लगानीका बारेमा दोस्रो पक्षलाई राम्रोसँग बुझाउन सक्नुपर्दछ ।
- यस्तो लगानीको जोखिम के के छ ? जोखिम न्यूनीकरण वा जोखिम आत्मसात् गर्न सकिन्छ ? आफूले लगानीबाट कति कमाउने अपेक्षा छ ? यो यथार्थपरक छ ?

- लगानी केमा कहिलेसम्म गर्ने योजना छ ? समय अवधि के/कति हो ? आफूसँग अन्य ठाउँमा लगानी गरेको अनुभव छ ?
- लगानी गर्दैगर्दाको सफलतालाई आफ्नो लक्ष्यसँग तुलना गर्नुपर्छ। जस्तो कि आफूबाट कति लगानी गरिएको थियो ? उपलब्धि कति सोचिएको थियो ? आजका दिनमा लगानीको मूल्याङ्कन कति भएको छ ? लगानीबाट कति प्रतिफल प्राप्त भएको छ ?

लघु उद्यम/व्यवसाय

सामान्य अर्थमा व्यवसाय भनेको आम्दानी प्राप्त गर्नका लागि गरिने आर्थिक क्रियाकलाप हो। आयआर्जन गर्न एवं जीविकोपार्जन गर्न आर्थिक क्रियाकलापहरूमा संलग्न रहेका व्यक्तिहरूलाई व्यवसायी भनिन्छ। व्यवसायीहरूले पुँजी लगानी गरेर जोखिम वहन गरेबापत त्यसबाट सकेसम्म नाफा कमाउने उद्देश्य लिएका हुन्छन्। अतः व्यवसाय भनेको मुनाफा कमाउने उद्देश्यले गरिने आर्थिक क्रियाकलाप भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।

लघु व्यवसाय भनेको थोरै पुँजी प्रयोग गरी सानो स्तरमा गरिने व्यवसाय हो। यस्तो व्यवसाय सामान्यतः पारिवारिक रूपमा सञ्चालन गरिएको हुन्छ। लघु व्यवसायमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग कम गरिन्छ। लघु व्यवसायमा रोजगारीका अवसरहरू पनि कम सृजना हुन्छन्। ठुला उद्योग वा व्यवसायका तुलनामा लघु व्यवसायमा जोखिम पनि थोरै हुन्छ।

औद्योगिक नीति २०८७ अनुसार लघु उद्यम भन्नाले देहायका सर्त पूरा गरेको व्यवसाय भनी सम्झनुपर्छ :

- घरजग्गाबाहेक बढीमा २ लाख रुपैयाँसम्म स्थिर पुँजी लगानी हुने
- उद्यमी स्वयं व्यवस्थापनमा संलग्न रहेको,
- उद्यमी समेत ९ जनासम्म कामदार रहेको,
- वार्षिक आर्थिक कारोबार २० लाख रुपैयाँभन्दा कम रहेको,
- इन्जिन उपकरण प्रयोग हुने भएमा त्यस्तो इन्जिन वा उपकरणको विद्युत् मोटर वा अन्य तेल इन्जिन शक्ति क्षमता १० किलोबाटभन्दा कम भएको ।

सेयर

कम्पनीको कुल पुँजीलाई समान मूल्यमा धेरै अंशहरूमा विभाजन गरिन्छ । कम्पनीको पुँजीको विभाजित इकाइ वा सानो अंशलाई नै सेयर भनिन्छ । समाजमा छारिएर रहेको स-सानो बचत सङ्कलन गरी पुँजी निर्माण गर्ने र विभिन्न व्यक्तिहरूलाई कम्पनीको अंशियार बनाउने उद्देश्यले सेयरलाई समान मूल्य भएको स-सानो अंशमा विभाजन गरिन्छ । सेयर पुँजीको अदृश्य इकाइ हो जसमा कम्पनी तथा सेयरधनी विच करार हुने गर्दछ । सामान्य अर्थमा भन्दा कम्पनीका लागि पुँजी जम्मा गर्न सेयर जारी गरिन्छ । सेयरमा लगानी गरेबापत सेयर धनीहरूले प्रत्येक वर्ष कम्पनीको नाफाका आधारमा लाभांश प्राप्त गर्दछन् ।

सेयरका प्रकार

सेयरलाई मुख्यतया दुई भागमा विभाजन गरिन्छ :

(क) साधारण सेयर (ख) अग्राधिकार सेयर

साधारण सेयर

सर्वसाधारणबाट सङ्कलन गरिएको सेयर नै साधारण सेयर हो । त्यसैले साधारण सेयर तपाईं-हामीबाट सङ्कलन गरिएको सेयर हो । संस्थापक सेयर हालिसकेपछि र कम्पनी सञ्चालनमा आएपछि मात्रै सर्वसाधारणबाट पुँजी सङ्कलन गर्नुपर्दछ । साधारण तथा १ कित्ता सेयरको मूल्य रु. १०० हुन्छ । हाल नेपालमा कुनै पनि कम्पनीमा १० कित्ता वा सोभन्दा बढी सेयर हाल्ले अवसर दिइएको छ । सेयर जारी गर्नुअघि कम्पनीहरूले नेपाल धितोपत्र बोर्डमा दर्ता गर्नुपर्दछ । त्यस्तै कम्तीमा ३ करोडभन्दा बढी रकमको सेयर सर्वसाधारणमा निष्कासन गर्दा इका नेपालबाट पनि रेटिङ गराउनुपर्दछ ।

कसरी किन्ने सेयर ?

आइपीओ जारी गर्नु १ हप्ताअगाडि नै सम्बन्धित कम्पनीहरूले विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमार्फत सेयर आव्वानपत्र जारी गर्दछन् । कति सेयर कति मूल्यमा कुन मितिदेखि निस्किए छ, र कहिलेसम्म आवेदन दिन सकिन्छ भन्ने विवरणसमेत त्यसमा उल्लेख गरिएको हुन्छ । सेयर आवेदन फाराम भर्नेको बैंक खाता हुनु अपरिहार्य हुन्छ ।

अग्राधिकार सेयर

अग्राधिकार सेयरमा लाभांश पाउने दर निश्चित हुन्छ । कुनै कारणले कम्पनी चलेन र विघटन गर्नुपर्यो भने ऋण भुक्तानीपछि यस्तो सेयरको रकम पहिला फिर्ता हुन्छ । यस्ता सेयरलाई तोकिएको प्रतिशत लाभांश वितरण गरेर बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित कम्पनीको भावी विकास र विस्तारका लागि सञ्चय गर्ने गरिन्छ ।

सेयरमा लगानी गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- जुन कम्पनीको सेयरमा लगानी गर्न चाहेको हो सो कम्पनीका संस्थापकहरूको शैक्षिक योग्यता, कम्पनी सञ्चालनसम्बन्धी अनुभव, हाल संलग्न पेसा, व्यवसाय र ती व्यवसायको वित्तीय स्थिति, व्यावसायिक छवि, सामाजिक पहिचान, अन्तर्राष्ट्रिय सम्पर्कजस्ता तथ्यबारे जानकारी लिनुपर्दछ ।
- कम्पनीको वित्तीय स्थिति अर्थात् सम्बन्धित कम्पनीको अधिकृत पुँजी, चुक्ता पुँजी, ऋण व्यवस्थापन, मुनाफाको स्थिति, आम्दानीको स्रोत, खुद नाफा/नोक्सान, प्रति सेयर आम्दानी, सञ्चित नाफा, जगेडा कोषहरू, वास्तविक सम्पत्ति, खर्च व्यवस्थापन, कर्मचारीको उत्पादकत्व आदिजस्ता विभिन्न वित्तीय परिसूचकहरूबारे राम्ररी जानकारी हासिल गर्नुपर्दछ ।
- व्यवस्थापन समूहको र कम्पनीमा कार्यरत कर्मचारीको दक्षता र अनुभव, कार्यसम्पादन स्तर, उनीहरूले विगतमा अन्य कुनै निकायको व्यवस्थापनको जिम्मेवारी लिएको भए त्यसको परिणाम, कार्यरत कर्मचारीले कम्पनीको जागिर छोड्ने दरबारे पनि जानकारी लिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- कम्पनीले उपलब्ध गराउने वस्तु तथा सेवा र बजारमा तिनको माग तथा आपूर्तिको अवस्था, विक्री वितरणको स्थिति, दीर्घकालीन माग र विक्री वितरणको सम्भावना, नयाँ वस्तु तथा सेवा विकासको सम्भावना, सम्भाव्य आर्थिक तथा व्यावसायिक परिवर्तन तथा आर्थिक चक्रमा आफ्नो अस्तित्व बचाएर राख्न सक्ने क्षमताका साथै भावी रणनीतिबारे पनि जानकारी लिनु आवश्यक हुन्छ ।

सिआस्वा (C-ASBA: Application Supported by Blocked Account)

प्राथमिक सेयर निष्कासन, आइपिओ, एफपिओ र हकप्रद सेयर खरिदका लागि आवेदन दिँदा सिआस्वा प्रणालीको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। यसअन्तर्गत सेयर आवेदन गर्ने लगानीकर्ताको रकम सेयर वितरण नहुँदासम्म निवेदकको खातामा रोक्का रहेको हुन्छ। सेयर वितरण भएपछि वितरित सेयर बराबरको रकम मात्र खाताबाट घट्दछ, भने बाँकी रकम सम्बन्धित खातामा नै फिर्ता हुन्छ। आस्वा सेवा प्रदान गर्दै आइरहेका सम्पूर्ण बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई एकै केन्द्रीकृत प्रणालीमा आबद्ध गरी एउटै सफ्टवेयरबाट आवेदन लिने व्यवस्था सिआस्वामा गरिएको हुन्छ। सिआस्वाले सेयर लगानीकर्ताहरूलाई निकै सहज बनाएको छ।

सिआस्वाले दिएका सेयर सुविधाहरु

- घरमै बसी इन्टरनेटको प्रयोगबाट सेयर खरिदका लागि आवेदन दिन सकिन्छ।
- बैंकहरूको वेभसाइटमार्फत सेयरमा आवेदन दिने व्यवस्था गरिएको छ।
- सिआस्वा प्रणालीका कारण सेयर लगानीकर्ताको समय बचत भएको छ।
- कागजातहरू हराउला, च्यातिएला भन्ने जोखिम अन्त्य भएको छ।
- डिम्याट खातामार्फत कारोबार हुने हुँदा सेयर आफै खातामा आएर बस्ने सुविधा यस प्रणालीमा हुन्छ।
- सेयर आवेदन गर्दैमा खाताको रकम नकाटिने र सेयर बाँडफाँट भइसकेपछि मात्र खाताको पैसा काटिने भएकाले सेयर नपरेको रकम आफै बैंक खातामा फिर्ता आउने सुविधा यस प्रणालीमा रहेको छ।
- हातमा पैसा बोकेर सेयर आवेदन गर्न जानुपर्ने अवस्था छैन। बैंक खातामा भएको पैसा सीधै सेयरमा लगानी गर्न सक्ने सुविधा सिआस्वा प्रणालीमा रहेको छ।
- सेयरमा लगानी गर्ने मात्रै नभएर सेयरको मौज्दात र पोर्टफोलियो हेर्न, धितो बन्धकीमा रहेको सेयरको विवरण तथा आफ्नो कारोबार र आवेदन गरेको सेयर पन्यो कि परेन भनी हेर्न मिल्ने सुविधा सिआस्वा प्रणालीमा रहेको हुन्छ।
- सिआस्वा प्रणालीका कारण सेयर बाँडफाँट प्रक्रियासमेत सरल र छिटो भएको छ। सिआस्वामार्फत गरिएका आवेदनहरू सङ्कलन गर्न सहज भएकाले छोटो समयमा नै सेयर बाँडफाँट गर्न सम्भव भइरहेको छ।

कसरी लिने सिआस्वा सेवा ?

यस प्रणालीबाट सेयर आवेदन दिन लगानीकर्ताले आफ्नो आस्वा सेवा भएको बैंकमा गएर सुरुमा सिआस्वा प्रणाली सुविधा लिन आवेदन दिनुपर्दछ । त्यसपछि बैंकले लगानीकर्ताको पहिचान गरी सफ्टवेयरमा भेरिफिकेसन गरी लगानीकर्तालाई एउटा भेरिफिकेसन कोडका रूपमा सिआरएन अर्थात् सिआस्वा रजिस्ट्रेसन नम्बर दिन्छ । त्यसपछि ग्राहकले आफ्नो डिम्याट खाता पनि रुजु गराउनुपर्ने हुन्छ । एक पटक आफ्नो खाता रहेको बैंकबाट सिआरएन नम्बर प्राप्त गरेपछि सिडिएससीको अनलाइन वेभसाइटमा गएर आवेदन गर्न सक्दछन् अथवा सिआस्वा सेवा उपलब्ध भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वेभसाइटमार्फत पनि सेयर आवेदन दिन सकिन्छ ।

आवेदन भर्ने क्रममा आवेदन गर्न आवश्यक मौज्दात रकमसमेत बैंकमा हुनु आवश्यक पर्दछ । यस्तो सेवा लिन बैंकको वेभसाइटमा गएर आस्वा अनलाइन (केही बैंकको इन्टरनेट बैंकिङमा लगाइन गरेपछि मात्र आस्वा अनलाइनको सेवा आउँछ) लेखिएको स्थानमा क्लिक गर्नुपर्छ । सेवाग्राहीलाई बैंकले उपलब्ध गराएको अनलाइन बैंकिङको लगाइन आइडी तथा पासवर्डबाट लगाइन गरी सेयर आवेदनका लागि माग गरिएको निर्देशन प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ । अनलाइन सेवा नलिएका सेवाग्राहीले नजिकको कुनै पनि शाखामा सम्पर्क गरी अनलाइन बैंकिङको सेवा माग गर्न सक्दछन् । बैंकमा खाता भएका सेवाग्राहीले अनलाइन बैंकिङ सुविधा लिएर यस प्रणालीबाट घरमै बसेर सेयर आवेदन गर्न सक्दछन् । आस्वामा अनलाइनबाट सेयर आवेदन गरेपछि बैंकले बैंकखाता वालालाई रकम रोक्का गरेको तथा फुकुवा गरेको सबै जानकारी सहितको डिजिटल कागजात उपलब्ध गराउँछ ।

शुल्क कति लाग्छ ?

आफ्नो डिम्याट खाता रहेको निक्षेप सदस्यबाट वार्षिक तोकिएको शुल्क तिरेर यो सेवा लिन सकिन्छ । यो शुल्क प्राथमिक निष्कासनका लागि मात्र नभई आफ्नो सेयरको मौज्दात र पोर्टफोलियो हेर्न, सेयर धितो बन्धकीमा रहेको विवरण तथा आफ्नो कारोबार र आवेदन गरेको सेयर पन्यो कि परेन भनेर हेर्न मिल्ने सेवाका लागि लिइन्छ । अहिले निःशुल्क आस्वा सेवा लिइरहेका लगानीकर्ताले भने आफ्नो खाता रहेको बैंकमार्फत सिआरएन नम्बर लिनका लागि कुनै शुल्क तिर्नुपर्दैन ।

म्युचुअल फन्ड : पुँजी सङ्खलनको माध्यम

म्युचुअल फन्ड पनि कम्पनीको धितोपत्र वा सेयरजस्टै एक किसिमको सुरक्षण हो । यो हजारौं लगानीकर्ताहरूले गरेको लगानीको कुल रकम हो । म्युचुअल फन्डको सञ्चालन इजाजतपत्रप्राप्त फन्ड म्यानेजरले गर्दछ । म्युचुअल फन्ड खरिद गर्दा एकाइमा खरिद गर्नुपर्दछ । नेपालमा म्युचुअल फन्ड खरिद गर्दा एक एकाइका लागि मूल्य रु. १०।- कायम गरिएको छ । म्युचुअल फन्ड पनि धितोपत्रजस्टै पुँजी निर्माणको आधार हो । म्युचुअल फन्डमा लगानी गर्नाले लगानीकर्तालाई आफ्नो बचतलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थामा राख्दा प्राप्त गर्ने व्याजभन्दा धेरै रकमको प्रतिफल प्राप्त हुन्छ । म्युचुअल फन्डमा जम्मा भएको रकमलाई फन्ड व्यवस्थापकले विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गरेको हुन्छ । यसले गर्दा कथड्कदाचित् कुनै एक क्षेत्रमा समस्या भइहाले पनि अन्य क्षेत्रबाट प्राप्त हुने प्रतिफलले लगानीलाई डुब्न दिँदैन ।

चेक

चेक अत्यन्त प्रचलित साखपत्र हो । बैंकिङ प्रणालीमा सबैभन्दा बढी प्रयोगमा आउने विनिमय साध्यपत्र पनि चेक नै हो । चेक त्यस्तो विनिमयपत्र हो जुन कुनै बैंकमाथि खिचिएको हुन्छ र माग हुनासाथ Payable पनि हुन्छ । नेपाल विनिमय अधिकारपत्र ऐन २०३४ को दफा २ (ज) ले “चेक भन्नाले माग्नासाथ भुक्तानी दिन भनी कुनै बैंकमाथि खिचिएको विनिमयपत्र” भनी चेकको परिभाषा दिएको छ ।

अतः चेक खिच्ने व्यक्ति वा संस्थाले बैंकमा आफ्नो खातामा जम्मा गरेको रकममध्येबाट निश्चित रकम खास व्यक्ति वा निजले अहाएको व्यक्ति वा संस्था वा सो चेक लिई आउनेलाई दिनूँ भनी बैंकलाई लिखित रूपमा दिएको आदेशलाई नै चेक भनिन्छ ।

चेकद्वारा भुक्तानीका पूर्वसर्तहरू

- चेक खिच्ने व्यक्ति वा संस्थाको सम्बन्धित बैंकमा खाता खोलिएको हुनुपर्दछ ।
- चेकमा भुक्तानको रकम अड्क र अक्षर दुवैमा स्पष्ट रूपले लेख्नुपर्दछ ।
- चेकमा उल्लेख भएको रकम खाम्ने गरी खातामा रकम जम्मा भएको हुनुपर्दछ ।
- चेक लेख्ने व्यक्तिले बैंकमा दिएको नमुना बमोजिमको हस्ताक्षर गर्नुपर्दछ ।

- चेक काटेको मिति स्पष्टसँग उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- भुक्तानी प्राप्त गर्ने व्यक्तिले चेकका पछाडि आफ्नो हस्ताक्षर गर्नुपर्दछ ।
- केरमेट भएको ठाउँमा हस्ताक्षर (सही) गरिनुपर्दछ ।

चेक अनादर हुने अवस्था

निम्न अवस्थामा बैंकले चेकको रकम भुक्तानी नगर्न सक्छ :

- यदि खातामा पर्याप्त मौज्दात छैन भने,
- यदि मिति ठिक छैन भने,
- यदि खाता नम्बर ठिक छैन भने,
- यदि अड्क र अक्षरमा लेखेको रकम मिल्दैन भने,
- यदि नमुना हस्ताक्षरसँग चेकको हस्ताक्षर मिल्दैन भने,
- यदि बैंकको नियमअनुसार निश्चित अवधिभन्दा पछि चेक बैंकमा प्रस्तुत गरियो भने,
- यदि चेकमा दोहोच्याएर वा काटेर लेखिएको छ, तर यसको अगाडि र पछाडि खातावालाको पूरा हस्ताक्षर छैन भने,
- यदि रकम लिन आउने व्यक्तिमाथि बैंकका कुनै कर्मचारीलाई शड्का लाग्यो भने,
- यदि अदालतले खाता सञ्चालनमा रोक लगाएको छ भने,
- यदि बैंकमा रहेको रकमभन्दा बढीको चेक काटिएको छ भने,
- यदि नियामक निकायबाट खाता सञ्चालनमा रोक लगाएको छ भने ।

चेकका प्रकार

१. वाहक चेक

वाहक अर्थात् चेक लिई आउने व्यक्तिलाई नै भुक्तानी दिन सकिने भएकाले यसलाई वाहक चेक भनिएको हो । चेक बैंकमा प्रस्तुत गरेपछि वाहकलाई बैंकले नगद उपलब्ध गराउँछ । यस्तो चेकमा सुरक्षाको मात्रा न्यून रहेको हुन्छ ।

२. आदेशित चेक

जुन चेकमा ‘आदेश’ (Order) शब्द लेखिएको हुन्छ र निश्चित व्यक्ति वा निजबाट अख्तियारी प्राप्त व्यक्तिलाई मात्र भुक्तानी दिनू भन्ने उल्लेख हुन्छ त्यसलाई आदेशित चेक भनिन्छ । यस्तो चेकको भुक्तान रकम पाउने व्यक्तिले

चेकका पछाडिपछि दस्तखत गरेपछि मात्र बैंकले निजलाई भुक्तानी दिन्छ । वाहक चेकका तुलनामा यो बढी सुरक्षित हुन्छ ।

३. रेखाङ्कित चेक

जसका अग्र भागमा मुख पृष्ठमै दुईवटा छड्के धर्काहरू कोरिएको हुन्छ त्यसलाई रेखाङ्कित चेक भनिन्छ । यी दुईवटा धर्काविच 'र कम्पनी' (& co.) लेखिएको हुन्छ । यस्ता रेखाहरू सम्भावित जोखिम र त्रुटिहरूबाट बच्नका लागि खिचिएका हुन्छन् । बैंकमा खाता हुने व्यक्ति वा उसमार्फतको व्यक्तिले मात्र रेखाङ्कित चेकको रकम प्राप्त गर्दछ । यो चेक बढी सुरक्षित मानिन्छ । रेखाङ्कित चेक निम्न तीन प्रकारको हुन्छ :

- क) साधारण रेखाङ्कित चेक : चेकको माथिल्लो देब्रे कुनामा दुई समानान्तर रेखा खिची सो भित्र 'र कम्पनी' (& co.) अथवा 'विनिमय गर्न नसकिने' भन्ने शब्द लेखिएको वा नलेखिएको चेकलाई साधारण रेखाङ्कित चेक भनिन्छ ।
- ख) विशेष रेखाङ्कित चेक : उक्त दुई समानान्तर रेखाहरूका विचमा बैंकको नाम (Banks) लेखिएको भए त्यसमा विनिमय गर्न नसकिने भन्ने लेखिएको वा नलेखिएको जे भए तापनि त्यस्तो चेकलाई विशेष रेखाङ्कित चेक भनिन्छ । यसको भुक्तानी भने चेकमा उल्लेख भएको बैंकबाट मात्र हुन्छ ।
- ग) खाता दाखिला चेक : दुवै रेखाहरूविच 'खाता-दाखिला मात्र' भन्ने शब्द लेखिएको चेकलाई खाता दाखिला रेखाङ्कित चेक भनिन्छ । यस्तो चेकको भुक्तानी केवल भुक्तानी पाउने व्यक्तिका खातामा जम्मा भएपछि मात्र नियमानुसार दिइन्छ । यदि व्यक्तिको सम्बन्धित बैंकमा खाता नभएको भए खाता खोल्नुपर्दछ ।

विदेशी विनिमय

नेपालबाहेक अन्य देशको मुद्रा हाम्रा लागि विदेशी मुद्रा (पैसा) हुन् । यसलाई विदेशी विनिमय पनि भनिन्छ । हरेक देशका लागि विदेशी मुद्रा अति नै महत्वपूर्ण हुन्छ । जति धेरै विदेशी मुद्रा सञ्चाति हुन सक्यो त्यति नै मात्रामा देशको समृद्धिको मापन हुने हुँदा विदेशी मुद्रा बढीभन्दा बढी मुलुकमा भित्रिनुपर्दछ भन्ने कुरातर्फ हामी सबै आआफ्नै प्रकारले क्रियाशील रहनुपर्दछ । जति धेरै विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न हुन्छ त्यति नै हाम्रो देशको अर्थतन्त्र बलियो हुनपुरदछ ।

नेपालमा भित्रिने समग्र विदेशी विनिमयको ढुकुटी जिम्मा लिएर सोको व्यवस्थापन गर्ने काम नेपाल राष्ट्र बैंकको हो । अन्य निकायबाट सो सम्बन्धमा गरिने काम कारबाही अमान्य र गैरकानुनी ठहर्छ । विदेशी मुद्रा राज्यको महत्त्वपूर्ण सम्पत्ति हो ।

विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन २०१९ अनुसार

- 'विदेशी मुद्रा' भन्नाले नेपाली मुद्राबाहेक अन्य मुद्रा भनी सम्झनुपर्छ र सो शब्दले अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषबाट रकम फिक्से विशेष अधिकार (स्पेसल ड्राइड राइट्स), एसियन करेन्सी युनिट, युरोपियन करेन्सी युनिट तथा बैंकले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन र प्रसारण गरी तोकिदिएको अन्य उपकरणसमेतलाई जनाउँछ ।
- 'परिवर्त्य विदेशी मुद्रा' भन्नाले बैंकले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन र प्रसारण गरी परिवर्त्य विदेशी मुद्रा भनी तोकिदिएको विदेशी मुद्रालाई सम्झनुपर्छ ।
- 'विदेशी विनिमय' भन्नाले विदेशी मुद्रा, विदेशी मुद्रामा भुक्तानी हुने वा प्राप्त हुने सबै किसिमका निक्षेप, कर्जा, मौज्दात, विदेशी धितोपत्र र विदेशी मुद्रामा भुक्तानी हुने वा हुन सक्ने अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनमा रहेका चेक, ड्राफ्ट, ट्राभलर्स चेक, इलेक्ट्रोनिक फन्ड ट्रान्सफर, क्रेडिट कार्ड, प्रतीतपत्र, विनिमयपत्र, प्रतिज्ञापत्र भनी सम्झनुपर्छ र सो शब्दले बैंकले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन र प्रसारण गरी तोकिदिएको अन्य जुनसुकै मौद्रिक उपकरणसमेतलाई जनाउँछ ।
- 'विदेशी विनिमय कारोबार' भन्नाले विदेशी विनिमय खरिद विक्री गर्ने, ऋण लिने, दिने वा अन्य कुनै तरिकाले विदेशी विनिमय लिने, दिने कार्य भनी सम्झनुपर्छ र सो शब्दले बैंकले विदेशी विनिमय सटही स्वीकृति दिने कार्यसमेतलाई जनाउँछ ।

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ अनुसार

नेपाल राष्ट्र बैंकलाई नेपालको विदेशी विनिमय नीति निर्माण गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने र गराउने पूर्ण अधिकार हुनेछ । विदेशी विनिमयको व्यवस्थापन नेपाल राष्ट्र बैंकले गर्नेछ । यस्तो व्यवस्थापन गर्न बैंकलाई देहायबमोजिमको अधिकार हुनेछ :

- (क) विदेशी विनिमय कारोबार गर्न चाहने व्यक्तिलाई यस ऐन वा अन्य प्रचलित कानूनका अधीनमा रही इजाजतपत्र जारी गर्ने ।

- (ख) इजाजतपत्र प्राप्त व्यक्तिबाट गरिने विदेशी विनिमय कारोबार नियमित तथा व्यवस्थित गर्नका लागि नियम तथा विनियम बनाउने, आवश्यक आदेश, निर्देशन वा सूचना जारी गर्ने ।
- (ग) इजाजतपत्र प्राप्त व्यक्तिको निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने ।
- (घ) इजाजतपत्र प्राप्त व्यक्तिको कारोबारको आधार, सीमा तथा सर्त निर्धारण गर्ने ।
- (ङ) नेपाली रूपैयाँको विदेशी विनिमय दर निर्धारण पद्धति तोक्ने ।

विदेशी मुद्राका स्रोत

- स्वदेशी उत्पादन वा सेवाको निर्यात (पठाउने)
- विदेशी पर्यटकहरूको आगमन बढाउन विशेष पहलका लागि क्रियाशील रहनुपर्दछ । विदेशीबाट उनीहरूका देशको मुद्रा भित्रिन सहज हुन्छ ।
- वैदेशिक रोजगारबाट हुने आम्दानी बढीभन्दा बढी स्वदेश आफ्नो घरपरिवारलाई पठाउने । विदेशमा अनावश्यक किनमेल गरेर रकम सक्ने बानी चटककै त्यारनुपर्दछ ।
- विदेशी सरकार वा संघसंस्थामा सम्बन्ध विस्तार गरेर अनुदान सहयोग बढाउन विशेष पहल गरेर विदेशी मुद्रा बढाउन सकिन्छ ।

मनिचेन्जर

विभिन्न देशको मुद्रा सटही गर्नुपर्दा इजाजतप्राप्त मनिचेन्जरमार्फत मात्र गर्नुपर्दछ । अन्य क्षेत्रसँगको कारोबार गैरकानुनी मानिन्छ । विदेशबाट फर्केपछि वा विदेश जान, आगन्तुक पर्यटकलगायत सबैले हाल व्यवस्था भएअनुसार २१ देशको मुद्रा खरिदविक्रीमा रहेकाले यसबाहेक अन्य क्षेत्रबाट गरिने आर्थिक कारोबार जोखिम हुनसक्ने हुनाले सचेत रहनुपर्दछ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकको नियमअनुसार इजाजत प्राप्त मनिएक्सचेन्ज कम्पनीहरूले व्यक्ति वा संस्थाको परिचय खुल्ने कागजात (जस्तै आइडी कार्ड, नागरिकता, राहदानी, सवारी लाइसेन्स आदि) साथमा लिएर आएका खण्डमा अमेरिकी डलर ५०० सम्मको (वा नेपाल राष्ट्र बैंकले समय-समयमा तोके बमोजिम) विदेशी मुद्रा साटून पाइन्छ । सोभन्दा बढीका हकमा आवश्यक थप प्रमाणसहित मात्र साटून पाइन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण

अशुद्ध सम्पत्तिलाई शुद्ध सम्पत्तिमा परिणत गर्नु नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । गैर कानुनी रूपमा आर्जित आम्दानीलाई रूपान्तरण गर्दै वैध बनाउने कार्यलाई अर्थात् कालो धनलाई सेतो बनाउने कार्यलाई नै सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ ।

अवैध आम्दानीका स्रोतहरू

- कर छली
- लागू औषध कारोबार
- भ्रष्टाचार
- वेश्यावृत्ति
- आतड़कवादी क्रियाकलापमा लगानी गरेर
- बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अपराध गरेर

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण (Anti-money laundering – AML)

गैरकानुनी क्रियाकलापहरूबाट आर्जित आम्दानीलाई शुद्ध बनाउन नदिने प्रक्रियालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण भनिन्छ । यो त्यस्तो प्रक्रिया वा अभियान हो जसमा विभिन्न नीति, नियम वा कानुनको प्रयोग गरी अवैध कार्यबाट आम्दानी प्राप्त गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गरिन्छ । यो कालो धनलाई सेतो बनाउन नदिने नवीनतम उपाय हो । आर्जित सम्पत्तिको वास्तविक स्रोत लुकाउन नदिने सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको मुख्य अभिप्राय हो ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणले पार्ने नकारात्मक प्रभावहरू

- देशको अर्थतन्त्रमा तस्कर र माफियाहरूको प्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने
- इमानदार लगानीकर्तामा नैराश्य उत्पन्न भई अर्थतन्त्रमा मन्दी आउन सक्ने
- राजनीतिमा अपराधीकरण र अपराधमा राजनीतीकरण बढ्ने
- वित्तीय अनुशासन धराशायी हुने
- आर्थिक कुटनीतिमा नकारात्मक प्रभाव पर्ने
- कालो धनको विलासी खर्चले गर्दा जुवा तास, वेश्यावृत्ति, लागू औषधी सेवन, कमिसनतन्त्र, आडम्बरीपन, देखावटीपन आदि बढ्ने ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा बैड्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको भूमिका

- कुनै पनि बैड्क, वित्तीय संस्था वा गैरवित्तीय संस्थाले कुनै व्यक्तिसँग कुनै प्रकारको व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा शड्कास्पद प्रकृतिका कारोबारको पहिचान गर्नुपर्दछ र सम्बन्धित देशको वित्तीय जानकारी एकाइमा रिपोर्ट गर्नुपर्दछ ।
- केन्द्रीय बैड्कले समय समयमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको रकमभन्दा बढी रकमको एकै पटक वा पटक पटक कारोबार गर्दा त्यस्ता व्यक्तिको पहिचान स्पष्ट रूपमा गर्नुपर्दछ ।
- कुनै कारोबार शड्कास्पद देखिएमा वा सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्यले गरेको वा भएको देखिएमा वा शड्का गर्नुपर्ने मनासिव कारण भएमा सो सम्बन्धमा अनुसन्धान तथा जाँचबुझ गर्ने र त्यसको जानकारी दिने ।
- नेपालमा वि.सं. २०६४ मा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन आएको हो । यसलाई वि.सं. २०६८ मा पहिलो पटक र २०७० मा दोस्रो पटक संशोधन गरिएको छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण किन जरुरी छ ?

- शड्कास्पद कारोबार पहिचान गरी सम्भावित अभियुक्तलाई अनुसन्धान, तहकिकात एवम् अभियोग गरी कानुनी दायरामा ल्याउन
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतड्ककारी क्रियाकलापमा हुने लगानीलाई न्यूनीकरण गर्न
- सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने अपराधीलाई कानुनका दायरामा ल्याई दण्डत गर्न
- आतड्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी हुने कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति जफत गर्न
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको आदान-प्रदान गर्न
- भविष्यमा अपराधीहरूले गैरकानुनी कार्यबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न
- राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको स्वस्थ ढड्गले विकास गर्न ।

विप्रेषण

एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा रकम पठाउनुलाई विप्रेषण (रेमिट्यान्स) भनिन्छ । यस किसिमको कारोबारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले ग्राहकको अनुरोधमा रकम एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पठाउने र रकम भुक्तानी गर्ने गर्दछन् । यस कार्य गरे बापत बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई कमिसन प्राप्त हुन्छ । विप्रेषण कारोबार खास गरी अन्तर्राष्ट्रिय विप्रेषण र राष्ट्रिय विप्रेषण गरी दुई वर्गमा विभाजित गरिएको छ ।

क. अन्तर्राष्ट्रिय विप्रेषण

सामान्यतया विप्रेषण भन्ने वित्तिकै एउटा देशबाट अर्को देशमा रकम स्थानान्तरण गर्ने कार्य भन्ने बुझिन्छ । यस्तो कारोबार विदेशी मुद्रामा हुने गर्दछ । सामान्यतया भुक्तानी पठाउने देशको स्थानीय विदेशी मुद्रामा पाउने देशमा खुला रूपमा कारोबार नहुने भएकाले अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राहरू (जस्तै डलर, पाउण्ड, येन, युरो वा अन्य मुद्रा) मा हुने गर्दछ । यसरी विदेशी मुद्रा आफ्नो देशमा भित्र्याउने कार्य गर्ने हुनाले राष्ट्रको आयमा समेत विप्रेषण कारोबारले महत्त्वपूर्ण स्थान लिएको छ । साथै यसले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई निक्षेप बढाउन वा अन्य आयस्रोत प्राप्त गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ । नेपालमा यु.एस डलर र भारतीय मुद्रामा सबैभन्दा बढी विप्रेषण कारोबार हुनेगरेको पाइन्छ ।

ख. राष्ट्रिय विप्रेषण

एकै देशभित्र वा राज्यभित्र हुने कोष रकमान्तरको कार्यलाई राष्ट्रिय विप्रेषण भनिन्छ । यसमा स्थानीय मुद्राको मात्र कारोबार गर्ने गरिन्छ । ठुला सञ्जाल भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले यसबाट राम्रो फाइदा लिइरहेका छन् । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू प्रविधिमैत्री भएका कारण यस्तो सुविधाले राष्ट्रिय विप्रेषणलाई ठुलो सहायता पुगेको छ ।

विप्रेषणको महत्त्व

- बचत तथा लगानीको अवसरमा वृद्धि,
- गैरकोषमा आधारित व्यवसायमा वृद्धि,
- तरलता तथा नगद व्यवस्थापन गर्नमा सहयोग,

- पुँजी निर्माणमा सहयोग,
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा वृद्धि,
- विदेशी मुद्रा सञ्चयितमा वृद्धि,
- अर्थतन्त्रको विकास तथा स्थायित्व,
- विदेशी मुद्रा आर्जन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग,
- रोजगारीको अवसरमा वृद्धि,
- भौतिक पूर्वाधारको विकास,
- सामाजिक अपराधमा कमी,
- औद्योगीकरणमा सहयोग,

विप्रेषणका विशेषताहरू

- बैंक, वित्तीय संस्था वा अनुमतिप्राप्त मनिट्रान्सफर एजेन्सीहरूमार्फत एक स्थानबाट अर्को स्थानमा रकम ट्रान्सफर गरेर पठाउने कार्य नै विप्रेषण हो ।
- यो राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय गरी दुवै किसिमले गर्न सकिन्छ ।
- यस्तो रकम औपचारिक बैंक तथा वित्तीय संस्थामार्फत पठाएमा त्यसलाई बैंक ट्रान्सफर भनिन्छ ।
- कुनै एक देशका नागरिक अर्को देशमा गई आर्जन गरेको रकम बैंक, वित्तीय संस्था वा अनुमतिप्राप्त मनिट्रान्सफर एजेन्सीहरूमार्फत स्वदेशमा पठाउने कार्य नै रेमिट्यान्स हो । यसलाई नेपालीमा विप्रेषण भनिन्छ ।
- स्वदेशभित्र चेक, डेविट तथा क्रेडिट कार्ड, मोबाइल बैंकिङ, ECC, Connect IPS, RTGS लगायतका माध्यमहरू प्रयोग गरी रेमिट्यान्स गर्न सकिन्छ भने विदेशबाट SWIFT, Draft, Internet banking, रेमिट्यान्स कम्पनीहरूमार्फत रकम पठाउन सकिन्छ ।
- रेमिट्यान्स पठाउँदा केही सेवा शुल्क तिर्नुपर्ने भएपनि बैंक, वित्तीय संस्था वा अनुमतिप्राप्त मनिट्रान्सफर एजेन्सीहरू (रेमिट्यान्स कम्पनी) बाट रकमान्तर गर्ने तरिका नै सबैभन्दा बढी सुरक्षित, भरपर्दो र औपचारिक तरिका हो ।

विप्रेषणसम्बन्धी महत्वपूर्ण जानकारी

- विदेशमा आर्जन गरेको रकम औपचारिक माध्यमबाट नपठाई कुनै निजी व्यापारी, एजेन्ट, व्यक्ति वा दर्ता नभएका एजेन्सीमार्फत स्वदेशमा पठाउने वा स्वदेशबाट विदेशमा पठाउने कार्यलाई हुन्डी भनिन्छ। नेपालमा हुन्डीमार्फत रकमान्तर गर्नु वा विप्रेषण गर्नु गैरकानुनी कार्य हो ।
- औपचारिक माध्यमहरूभन्दा कम सेवा शुल्क र बढी सटही दर प्राप्त हुने भएता पनि हुन्डी कारोबार कतैपनि दर्ता नहुने हुँदा यस माध्यमबाट पैसा पठाउँदा पठाएको पैसा डुब्न सक्ने, सम्पत्तिको स्रोत नखुल्ने, दाबी गर्नका लागि कुनै लिखित प्रमाण नरहने र गैरकानुनी भएकाले हुन्डीको कारोबारमा संलग्न दुवै पक्ष सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी कानुनी कारबाहीको भागीदार हुन सक्दछन् ।
- औपचारिक माध्यममार्फत प्राप्त हुने रेमिट्यान्सले मुलुकको अर्थतन्त्रलाई टेवा दिई देश विकासमा मद्दत पुग्न जान्छ, भने हुन्डीमार्फत गरिने कारोबारको कतै औपचारिक रेकर्ड नरहने र अधिकांश रकम विदेशमै विभिन्न अनौपचारिक वा गैरकानुनी प्रयोजनमा प्रयोग हुनसक्ने हुँदा मुलुकको अर्थतन्त्रमा नकारात्मक प्रभाव पर्नसक्छ । यसले नेपालको कमाइ विदेशतिर पलायन हुन सक्छ । गैरकानुनी क्रियाकलापले प्रोत्साहन पाउनसक्छ । तसर्थ हुन्डीबाट पैसा पठाउने कार्यलाई दुरुत्साहित गर्नु हरेक नागरिकको कर्तव्य हुनआउँछ ।
- विदेशबाट प्राप्त विप्रेषणलाई घर, जग्गा, गरगहना, सवारीसाधन लगायतका अनुत्पादक क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने प्रचलनलाई न्यूनीकरण गरी त्यस्तो रकमलाई उद्योग, व्यवसाय लगायतका रोजगारी सिर्जना हुने उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न सकेमा दीर्घ कालमा यसबाट व्यक्ति, समाज र राष्ट्र लाभान्वित हुनसक्छन् । यसका लागि वैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारलाई बैंक तथा रेमिट्यान्स कम्पनीमार्फत रकम पठाउन प्रशिक्षण दिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- रेमिट्यान्सबाट प्राप्त रकमलाई सकेसम्म कृषि, उद्योग, व्यापार-व्यवसाय जस्ता थप आम्दानी दिने उत्पादनमुलक क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्दछ । यदि यी काम गर्न अनुकूल नभएमा बैंक, वित्तीय संस्थामा खाता खोलेर राखेमा आफूलाई व्याज आम्दानी भई फाइदा हुन्छ भने अरूपबाट सोको

उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी हुन गई उत्पादन, आय तथा रोजगारी अभिवृद्धि भई राष्ट्र निर्माणमा सहयोगसमेत पुगदछ ।

- राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को प्रारम्भिक प्रतिवेदनअनुसार नेपालको २१ लाखभन्दा बढी जनसङ्ख्या मुलुकबाहिर (विदेशमा) रहेको देखिन्छ । विदेशमा बस्ने नेपालीहरूबाट मुलुकलाई उल्लेख्य मात्रामा विदेशी मुद्रा अर्थात् विप्रेषण प्राप्त हुने गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा रु.९६१ अर्ब ५ करोड विप्रेषण भित्रिएको थियो । नेपाल राष्ट्र बैंकको अध्ययन अनुसार विगत दश वर्षमा विप्रेषण आप्रवाहको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको औसत अनुपात २५ प्रतिशत रहेको छ । । नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०६७/६८ (NLSS 2010/11) अनुसार करिब ५६ प्रतिशत घरपरिवारले विप्रेषण प्राप्त गर्ने गरेका छन् । विप्रेषण घरायसी खर्चका लागि चाहिने आम्दानीको दरिलो भरोसा बन्न पुगेको छ । बैंक तथा रेमिट्यान्स कम्पनीहरूबाट प्राप्त यस्तो आम्दानीले व्यवसाय विस्तारमा लगानीको अवसर जुटेको छ । श्रमिकलाई विदेश पठाउन वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन भएका छन् । यस्ता क्रियाकलापको विस्तारबाट सरकारको आयमा समेत बढोत्तरी भएको छ ।
- एउटा अध्ययन अनुसार नेपालमा आएको विप्रेषणको ७८.९ प्रतिशत उपभोगमा, ७.१ प्रतिशत साहुको ऋण तिर्न, ४.५ प्रतिशत बालबच्चाको शिक्षामा, ४.५ प्रतिशत घरजग्गालगायत सम्पत्ति खरिदमा, २.४ प्रतिशत पुँजी निर्माणमा, २.६ प्रतिशत स्वास्थ्यलगायतका क्षेत्रमा खर्च हुने गरेको देखिएको छ । यस्तो आँकडालाई हेर्दा विप्रेषण केवल नेपालीको दैनिक गुजारा चलाउने माध्यम मात्र बनेको देखिन्छ ।
- तसर्थ विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई अरूको देखासिकीमा लागेर अनावश्यक उपभोगका वस्तुहरूमा जथाभावी खर्च नगरौँ । यसलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बचत गरौँ अथवा उद्यमी बन्ने सोचले लगानीमा प्रयोग गरौँ । विदेशबाट प्राप्त रेमिट्यान्सको सही सदुपयोग गरी आफ्नो र आफ्ना सन्ततिको भविष्य उज्ज्वल बनाउने सोच राखौँ ।

बीमा

भविष्यको जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्ने काम नै बीमा हो । जोखिम विरुद्धको अभियान वा करार नै बीमा हो । यस्ता जोखिमहरू मानवीय जोखिम, वित्तीय

जोखिम, प्राकृतिक जोखिम र अप्राकृतिक जोखिमहरू हुन सक्दछन् । बीमा भनेको कसैको ज्यान वा सम्पत्तिको नोक्सानी हुँदा दिने आर्थिक सुरक्षा र जिम्मेवारी हो । बीमा जोखिम हस्तान्तरण गर्ने एउटा प्रकृया हो । यसमा बीमा गर्नेले बीमाको सर्तअनुसार आफ्नो नियन्त्रणभन्दा बाहिरको अवस्थाले ज्यान वा सम्पत्तिमा नोक्सानी हुँदा निश्चित रकम प्राप्त गर्दछ । बीमाले यी आक्रिमक अवस्थामा आइपर्ने आर्थिक भारबाट बचाउँछ । जीवन बीमा परिवारमा आउन सक्ने जोखिम कम गराउने वा व्यवस्थापन गर्ने एक उपाय हो ।

बीमासँग सम्बन्धित शब्द तथा तिनको अर्थ

बीमालेख : बीमालेख भन्नाले बीमा कम्पनीले जारी गर्ने बीमाका सर्तहरू उल्लेख गरिएको कागजात हो ।

बिमित : बीमा गर्ने कम्पनी ।

बिमित : बीमा गरिएको व्यक्ति, पशुपंक्षी वा धन ।

बीमाशुल्क प्रिमियम : बीमा कम्पनीले बिमितको जोखिम ग्रहण गरेबापत बिमितसँग जोखिम अनुसार लिने शुल्क ।

बीमा अवधि : बीमालेखमा उल्लेख भएअनुसार बीमाको जोखिम स्वीकार गरिने अवधि ।

मृत्यु प्रमाणपत्र : सम्बन्धित अस्पताल, चिकित्सक वा प्राविधिकले बिमितको मृत्यु भएको भनी प्रमाणित गरिदिएको प्रमाणपत्र ।

बीमा सर्वेयर : बीमा गरिएको सम्पत्तिको क्षति भएमा क्षति मूल्याङ्कन गर्ने व्यक्ति ।

इच्छाएको व्यक्ति : बिमितले बीमा अवधिमा नै आफ्नो मृत्यु भएमा बीमाको रकम भुक्तानी दिन् भनी बीमालेखमा तोकिदिएको व्यक्ति ।

लघु बीमा: न्यून आय, आर्थिक, सामाजिक तथा भौगोलिक कारणबाट जोखिमयुक्त वर्गका व्यक्ति तथा समुदाय तर्फ लक्षित जीवन तथा सम्पत्तिको सुरक्षा गर्न गरिने बीमा ।

बीमाका प्रकार

बीमा निम्न २ प्रकारको हुन्छ :

१. जीवन बीमा

मानिसका जीवनमा आइपर्ने जोखिम विरुद्धको करार नै बीमा हो । यस प्रकारको बीमा कुनै व्यक्ति वा निजका परिवारको जीवनको सुरक्षाका लागि गरिन्छ । बीमा अवधिसम्म विमित जीवित रहेमा रकम प्राप्त हुन्छ र मृत्यु भएमा हकवालाले रकम प्राप्त गर्दछ ।

जीवन बीमा किन गरिन्छ ?

जीवन बीमा कुनै व्यक्ति वा निजका परिवारको जीवनमा भविष्यमा हुने सम्भावित जोखिमबाट आर्थिक सुरक्षा प्राप्त गर्नका लागि गरिन्छ ।

२. निर्जीवन बीमा

यसमा अग्नि बीमा, हवाई बीमा, मोटर बीमा, घर बीमा तथा ठेकेदार बीमा र अरू बीमा पर्दछन् । बीमा अवधिमा कुनै हानिनोक्सानी वा दुर्घटना नभएमा वा क्षति नभएमा बीमा कम्पनीले कुनै रकम क्षतिपूर्ति दिईदैन ।

बीमा गर्दा हुने फाइदाहरू

- बीमा आफू र आफ्ना परिवारको आर्थिक सुरक्षा हो ।
- यसले बचतलाई प्रोत्साहित गर्दछ ।
- मानिसका जीवनमा अनेक प्रकारका विपत्ति आइपर्दछन् । यी विपत्ति मध्ये सबैभन्दा ठुलो विपत्ति मृत्यु हो । रोगव्याधी, दुर्घटना वा अन्य कुनै कारणले मानिसको अकाल मृत्यु हुने गर्दछ । यस्ता अवस्थामा मृतकको परिवारलाई आर्थिक टेवा दिने माध्यम बीमा बन्ने गर्दछ ।
- जीवन बीमा गर्दा बिमालेखमा तोकिएको समय अवधिभित्रै विमितको मृत्यु भएमा आश्रित परिवारले रकम पाउने हुनाले परिवारमा आर्थिक समस्या कम हुन्छ । आयकर ऐनअनुसार बीमा गरेमा २५ हजार रुपैयाँसम्मको आयमा कर छुट हुने व्यवस्था छ ।
- वर्षको बीमा शुल्क भुक्तानी गरिसकेपछि बीमालेखबाट सो अवधिसम्मको सम्पूर्ण मूल्यको ९० प्रतिशतसम्म बीमा कम्पनीबाट ऋण सुविधा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

- बीमा गरिसकेपछि सम्पत्ति हराउने, नाश हुने, चोरी हुने, आगलागी हुने वा अन्य त्यस्तै चिन्ताबाट मुक्त हुन सकिन्छ ।

बीमा गर्नुअघि ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु

- सर्वप्रथम बीमा प्रस्ताव गर्ने अभिकर्ताहरूको आधिकारिक लाइसेन्स छ, कि छैन भनेर यकिन गर्ने ।
- कम्पनी बीमा समितिमा दर्ता भएको आधिकारिक बीमा कम्पनी हो कि होइन भनेर यकिन गर्ने ।
- आफूले गर्न खोजेको बीमा र त्यसको प्रकृयाका बारेमा समग्र जानकारी लिने ।
- बीमाको उद्देश्य र आवश्यकताको विश्लेषण गर्ने ।
- बीमालेखमा इच्छाएको व्यक्तिका बारेमा प्रस्तुसँग उल्लेख हुनुपर्छ । जोखिमको सम्भावना र बीमापछि सुरक्षाको जानकारी लिने ।
- नियमित रूपमा बीमा प्रिमियम बुझाउने र आफ्नो बीमालेख नवीकरण गर्ने ।
- बीमा गर्दा बीमाशुल्क तिर्न सकिन्छ वा सकिन्दैन अर्थात् आफ्नो हैसियत हेरेर मात्र बीमा गर्ने ।
- बीमाशुल्क तिरेपछि त्यसको रसिद/भरपाई पछि काम लाग्ने भएकाले सुरक्षित राख्ने र बीमा अभिकर्ताका दबावमा मात्र बीमा नगर्ने ।
- आफूले गरेको बीमाका बारेमा घरका सदस्य वा इच्छाएको व्यक्तिलाई जानकारी गराउने ।
- बीमा गरेपछि बीमाको पोलिसी वा बीमालेख घरमा सुरक्षित ढुङ्गाले राख्ने । श्रीमान्/श्रीमती दुवैले बीमालेखको फाइलबारे जानकारी राख्ने ।

जीवन बीमा दाबी प्रक्रिया

- बीमा गरेको विषयमा घटना भएमा घटनाको विवरण तथा प्रमाणका लागि प्रहरी, गाउँपालिका, नगरपालिका वा तोकिएको निकायमा तुरून्त जानकारी दिने ।
- घटनाको सूचना तुरून्त बीमा कम्पनीलाई दिने ।
- बीमा दाबी गर्न आवश्यक कागजातसहित कम्पनीमा बीमा दाबी फाराम भरी निवेदन दिने ।

- कागजातको अध्ययन, छानबिन वा आवश्यक प्रक्रियापछि, मात्र बीमा कम्पनीले रकम प्रदान गर्ने ।

निर्जीवन बीमा दाबी प्रक्रिया

- बीमा गरेको वस्तुमा प्राकृतिक प्रकोप (जस्तै: बाढी, भूकम्प, पहिरो आदि) बाहेक आगलागी, चोरी, तेस्रो पक्षलाई क्षति, दुर्घटना आदि अन्य प्रकारको घटनाका कारण क्षति भएमा नजिकैको प्रहरीलाई सूचना दिने । घटनाको जानकारी तुरन्त बीमा कम्पनीलाई दिने ।
- बीमा दाबी फाराम लिएर पूरै अध्ययन गरी सही तरिकाले भर्ने ।
- बीमा दाबी गर्न प्रहरी प्रतिवेदन, डाक्टरले जाँचेका पुर्जा, स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन, औषधी किनेको बिल, अस्पताल भर्ना र फिर्ता भएको प्रमाणपत्र आदिजस्ता आवश्यक कागजात बीमा कम्पनीमा पेस गर्ने ।

नेपालमा बीमा व्यवसायको अवस्था

नेपाल बैंक लिमिटेडको सक्रियता तथा स्वामित्वमा २००४ सालमा नेपाल माल चलानी तथा बीमा कम्पनी लिमिटेड (हाल नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड)को स्थापना भएको थियो । यसबाट नै नेपालमा आधुनिक बीमा व्यवसायको सुरुवात भएको थियो । पछिल्ला दिनमा नेपालमा बीमा व्यवसाय वृद्धिले तीव्रता पाएको छ । बीमा पनि नेपालको वित्तीय प्रणालीको एउटा महत्वपूर्ण पाटो बन्न पुगेको छ । नेपालमा करिब २२ प्रतिशत नेपालीहरूमा बीमाको दायरा पुगेको अनुमान छ । हाल नेपालमा जीवन बीमा कम्पनीहरू १९, निर्जीवन बीमा कम्पनीहरू २० र पुनर्विमा कम्पनीहरू २ गरी जम्मा ४१ वटा बीमा कम्पनीहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । बीमा गर्नु खर्च होइन लगानी हो भन्ने अवधारणा विकसित हुँदै आएको छ ।

बीमा समिति

नेपालमा बीमा कम्पनीहरूको नियामक निकायका रूपमा बीमा समितिको स्थापना बीमा ऐन २०४९ अन्तर्गत २०४९ सालमा भएको हो । बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा नियन्त्रित गर्नका लागि बीमा समितिको गठन गरिएको हो ।

डिजिटल बैंकिंग

कुनै पनि देशको विकासको अवस्था र स्तरलाई त्यस देशको बैंकिंग प्रणालीले इङ्गित गर्दछ । डिजिटल माध्यमबाट भैतिक रूपमा उपस्थित नभई गरिने कारोबार नै डिजिटल बैंकिंग कारोबार हो । आधुनिक बैंकिंग प्रणालीको पर्यायवाची शब्द हो डिजिटल बैंकिंग । हरेक कार्यलाई सहज, सरल, प्रभावकारी र शीघ्रताका साथ सम्पन्न गर्न आधुनिक बैंकिंग प्रणालीले महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्दछ । त्यसैले सबै आर्थिक कारोबारलाई सहज, सरल तथा प्रभावकारी बनाउन डिजिटल कारोबार अनिवार्य नै भइसकेको छ ।

मुद्राको कारोबारमा मात्र सीमित बैंकिंग व्यवसायमा आजको समयमा क्रमशः थुप्रै सुविधाहरू विकास र विस्तार भएका छन् । व्यावसायिक भुक्तानी आई पी एस, मोबाइल बैंकिंग, क्यु आर कोड, सेयर खरिद, भुक्तानी, आस्वा सेवा, विभिन्न महसुल भुक्तानीले मानव जीवनलाई सहज तुल्याउदै गइरहेको छ । पछिल्ला समयमा मुद्रारहित भुक्तानीको अवधारणा विकसित हुदै गएको छ । हाल इन्टरनेट पहुँच ६५ प्रतिशत रहेको छ । १५ औँ योजनाको अन्त्यसम्ममा (२०८०/८१) ८० प्रतिशत जनसङ्ख्यामा इन्टरनेट पहुँच पुऱ्याउने राष्ट्रिय लक्ष्य रहेको छ । यी तथाङ्कले डिजिटल बैंकिंगमा नेपालको अवस्था पछाडि नै रहेको तथ्यलाई देखाउँदछन् । हामी कति पछाडि छौँ भन्ने तथ्यलाई प्रमाणित गर्दछन् । हार्वर्ड विजनेस रिस्यु २०१९ का अनुसार जापान, अमेरिका, डेनमार्क, बेलायत, नेदरल्यान्ड्स, नर्बेलगायतका देशमा ९० प्रतिशत डिजिटल कारोबार हुने गरेको छ भने १० प्रतिशत मात्र नगद कारोबार हुने गरेको छ ।

मौजुदा ऐन तथा नियमावली

- भुक्तानी प्रणाली निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण नियमावली २०७८
- नेपाल राष्ट्र बैंक सूचना तथा सञ्चार नीति २०७७
- भुक्तानी तथा फछ्यौट ऐन २०७५
- विनिमेय अधिकार पत्र ऐन २०३४
- विद्युतीय कारोबार ऐन २०६३
- साइबर अपराध ऐन २०७४

१. मोबाइल बैंकिङ

यो सर्वाधिक प्रयोग हुने डिजिटल बैंकिङ सेवा हो । यो सेवा लिन सर्वप्रथम बैंकमा खाता खोल्नुपर्दछ । त्यसपछि मोबाइलमा NBL Mobile Banking App download गरी यो सुविधा प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसबाट नेपाल राष्ट्र बैंकले तोके बमोजिमको सीमासम्मको रकम मात्र कारोबार गर्न सकिन्छ ।

मोबाइल बैंकिङका फाइदाहरू

- मोबाइलमा रिचार्ज (Top up) गर्न सकिने
- बैंकहरूका शाखाहरू, एटिएम, विनिमय दर र सम्पर्क नम्बरहरू थाहा पाउन सकिने ।
- E-sewa, Khalti, IME Pay, Prabhu Pay, Moru लगायतका वालेटहरू लोड गर्न सकिने ।
- बैंक खाताको व्यालेन्स थाहा पाउन सकिने ।
- क्रेडिट कार्ड बिल भुक्तानी गर्न सकिने ।
- एक बैंकको खाताबाट अर्को बैंक खातामा रकम पठाउन (fund transfer) सकिने ।
- बिजुलीबत्ती, टेलिफोनको बिल इत्यादिको भुक्तानी (Utility payment) गर्न सकिने
- खानेपानीको बिल, हवाइजहाजको टिकट, बीमा प्रिमियम भुक्तानी, स्कुल तथा कलेजको शुल्क(fee), इन्टरनेटको बिल भुक्तानी पनि गर्न सकिने

२. इन्टरनेट बैंकिङ

ई-बैंकिङ भनेको इन्टरनेटमार्फत बैंकले उपलब्ध गराउने बैंकिङ सेवा हो । घरैमा बसेर सेवा लिन सकिने यो अवसर दिन प्रतिदिन लोकप्रिय हुदैछ । इन्टरनेट बैंकिङ सुविधा प्राप्त गर्नका लागि बैंकमा खाता खोली इन्टरनेट बैंकिङ सुविधा रजिस्ट्रेसन गर्नुपर्दछ । त्यसपछि ब्राउजरमा गर्इ बैंकको इन्टरनेट बैंकिङ लिङ्कमा गर्इ लगाइन गर्ने; जस्तो कि नेपाल बैंकका लागि ebank.nepalbank.com.np. लिङ्कमा जाने र उक्त लिङ्कमा गर्इ login Username र password राखी कारोबार गर्ने । यसबाट पनि नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेबमोजिमका सीमासम्मको रकम मात्र कारोबार गर्न सकिन्छ ।

इन्टरनेट बैंकिङ्का फाइदाहरू

- मोबाइल बैंकिङ्कै सुविधाहरू यसमा पनि हुन्छन् तर यसमा कारोबारको लिमिट बढी हुन्छ ।
- स्कुल, कलेज, कर्पोरेट हाउसहरूले स्टाफहरूका खातामा तलब जम्मा गर्न सक्छन् ।
- इन्टरनेट बैंकिङ्प्रयोग गरी विदेशबाट पनि खाता खोलेर रकम ट्रान्सफर गर्न सकिन्छ ।
- सेवाग्राहीको समय र पैसाको बचत हुने ।
- मोबाइल, कम्प्युटरबाट बैंकमा रहेको आफ्नो ब्यालेन्स (बचत) हेर्ने, खातामा कति व्याज चढ्यो हेर्ने, बैंक स्टेटमेन्ट हेर्ने र आवश्यक परे प्रिन्ट गर्न, नयाँ चेकबुकको अनुरोध गर्न, हराएको चेकको रोकका गरिदिनू भनी तुरुन्त अनुरोध गर्न, शाखालाई ग्राहकको सुभाव, सल्लाह लिन, दिन र अन्य सन्देश प्रवाह गर्न ।

३. अनलाइन खाता खोल्ने (Online Account Opening)

घरबाटै इन्टरनेटका माध्यमबाट अनलाइन खाता खोल्न सकिन्छ । खाता खोल्नका लागि बैंकमा उपस्थित भइरहनुपर्ने भन्नक्ट हुँदैन तर पछि ग्राहक पहिचान (KYC update) लगायतका कम्प्लायन्स सम्बन्धी कार्यका लागि भने बैंकमा उपस्थित हुनुपर्ने हुन्छ ।

४. नागरिक एप

यो नेपाल सरकारले जारी गरेको APP हो । यो APP प्रयोग गरी घरबाटै सजिलै खाता खोल्न सकिन्छ । यस एपमा नै खाता खोल्ने व्यक्तिको सम्पूर्ण आधिकारिक जानकारीहरू उपलब्ध हुने भएकाले बैंक शाखामा उपस्थित भइरहनुपर्नेन । यस एपमार्फत खाता खोल्दा बैंकले खातामा रु. १०० जम्मा गरिदिन्छ ।

५. क्युआर कोड (QR code payment)

सामान खरिद गर्ने र भुक्तानी गर्ने आधुनिक प्रविधि नै क्युआर कोड हो । **QR code** भन्नाले Quick Receive code भन्ने बुझिन्छ । बैंकमा व्यवसायीहरूले (merchant) खाता खोलेपछि बैंकले उनीहरूलाई QR कोड दिन्छ । बैंकको मोबाइल बैंकिङ्क login गरी fone pay QR कोडमा scan गरेपछि खरिदकर्ता ग्राहकको रकम merchant को खातामा जम्मा हुने गर्दछ ।

यसको प्रयोग साना किराना तथा चिया पसलदेखि ठुला सपिड मल, हस्पिटल र स्कुल कलेजहरूमा समेत बढ्दै गइरहेको छ ।

६. एटिएम कार्ड/डेबिट कार्ड

एटिएम (ATM) को पूरा रूप Autometed Teller Machine हो । यस मेसिनबाट बैंकले उपलब्ध गराएको विद्युतीय कार्डको प्रयोग गरी रकम भिक्न सकिन्छ जसलाई डेबिट कार्ड भनिन्छ । कुनै पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोलिसकेपछि सो सेवा सञ्चालन गरेका बैंकले ग्राहकलाई एटिएम कार्ड (ATM Card) उपलब्ध गराउँछन् । यस कार्डमार्फत बैंक वा वित्तीय संस्थामा रहेको आफ्नो खातामा रहेसम्मको रकम भिक्न र खाताको मौज्दात विवरणबारे जानकारी लिन सकिन्छ । खातामा भएको जति मात्र रकम भिक्न पाइने हुँदा यसलाई डेबिट कार्ड भनिएको हो ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले खातावालालाई ATM कार्ड उपलब्ध गराउँदा कार्डका साथ गोप्य पिन नम्बर (Pin Number) पनि उपलब्ध गराउँछन् । ATM मेसिन कम्प्युटरका सहायताबाट बैंकको निर्देशनअनुसार चल्ने भएकाले सो कार्ड मेसिनमा छिराउने वित्तिकै उसले पिन नम्बर माग गर्दछ । सेवाग्राहीले आफ्नो गोप्य पिन नम्बर टाइप गरेपछि खातामा पैसा छ भने आफूले चाहेजति रकमको अड्क थिचेपछि मेसिनले त्यति नै रकम प्रदान गर्दछ । यसरी ATM कार्डबाट रकम भिक्दा दैनिक रूपमा तोकिएको रकमको सीमासम्म मात्रै भिक्न मिल्छ । ATM कार्ड र यसको पिन नम्बर जहिले पनि सुरक्षित राख्नुपर्दछ । ATM कार्डका साथ बैंकले दिएको उर्प्युक्त पिन नम्बर कसैलाई पनि भन्नु वा सुनाउनुहुँदैन । यदि कार्ड हरायो भने सो कार्ड फेला पार्ने व्यक्तिले कार्डको दुरुपयोग गरी ठुलै नोक्सान पुऱ्याउन सक्छ ।

आजको युगमा ATM कार्डको प्रयोग बढ्दो क्रममा छ । अपर्भट रकमको आवश्यकता परेका वेला बैंक पनि बन्द भएका अवस्थामा समेत ATM कार्डको प्रयोग गरी जुनसुकै समयमा रकम भिक्न सक्ने सुविधा प्राप्त भएको छ । यसबाट एकातिर सेवाग्राहीको अमूल्य समय बचत हुन्छ भने अर्कातिर बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई आफ्ना कर्मचारीले गर्नुपर्ने काम घट्न गई बैंक सञ्चालन खर्चसमेत न्यूनीकरण हुन गएको छ ।

क्रेडिट कार्ड

क्रेडिट कार्ड पनि बैंकले सेवाग्राहीलाई उपलब्ध गराउने विद्युतीय कार्ड नै हो । यसलाई उधारो कार्ड पनि भन्न सकिन्छ । यो कुनै पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्ना विश्वासिला ग्राहकलाई जारी गर्ने एक कर्जा सुविधा नै हो । यस कार्डको प्रयोग गरी आफूसँग पैसा नहुँदा पनि वस्तु तथा सेवा खरिद गर्न सकिन्छ । कार्ड जारी गर्ने बैंकले सेवाग्राहीलाई ऋणको एक सीमा तोकिदिने गर्दछ । सरसामान खरिद गरिसकेपछि सेवाग्राहीले पैसा भुक्तान गर्न कार्डको प्रयोग गर्दछन् । यस कार्डबाट तोकिएको सीमासम्म नगद फिक्न पनि सक्दछन् । यो सीमा नेपाल राष्ट्र बैंकले समय समयमा तोक्न सक्दछ । बैंकिङ क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको विकाससँगै क्रेडिट कार्डको प्रयोग अत्यावश्यक बन्दै गएको छ । यसमा पनि एक पिन नम्बर आवश्यक पर्दछ । सो पिन नम्बर जहिले पनि गोप्य राख्नुपर्छ ।

क्रेडिट कार्डका माध्यमबाट बैंक खातामा रहेको मौज्दातको सीमासम्म खाता नखोली भौचरका आधारमा रकम जम्मा गरेको हदसम्म वा ग्राहकको विश्वसनीयताका आधारमा समेत तोकिएको कर्जा सीमा उपलब्ध गराउने गरिन्छ । खातावालाले उपयोग गरेको रकम निश्चित अवधिभित्र बैंकमा जम्मा गर्नुपर्ने सर्तमा अधिकांश बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले क्रेडिट कार्ड जारी गर्ने प्रचलन लोकप्रिय बन्दै गएको छ । नेपाल बैंक लिमिटेडले रु. २० हजार देखि रु. ५ लाखसम्मको क्रेडिट कार्ड आम्दानीका आधारमा व्यवसायी, डाक्टर, चार्टर्ड एकाउन्टेड, प्रोफेसरलगायत अधिक आयस्रोत भएका व्यक्तिहरूलाई जारी गर्दछ । यसबाट बढीमा ४५ दिनसम्म उधारो कारोबार गर्न पाइन्छ, अर्थात् वस्तु तथा सेवा खरिद गरेको बढीमा ४५ दिनसम्ममा बैंकमा रकम जम्मा गर्नुपर्दछ र त्यस समयसीमाभित्र व्याजलगायत कुनै शुल्क लाग्दैन तर तोकिएको मितिसम्म पनि र कम भुक्तानी नगरेमा उच्च शुल्क लाग्ने गर्दछ ।

एबीबीएस (ABBS)

यो सेवा प्रयोग गरी कुनै पनि बैंकको एउटा शाखामा खाता खोली खाताको सञ्चालनचाहिँ कुनै पनि शाखाबाट गर्न सकिन्छ । यसको अर्थ कम्प्युटर नेटवर्कमा जोडिएको शाखाबाट खाता खोल्ने ग्राहकले देशभरिका सम्पूर्ण शाखाबाट आफ्नो खातामा पैसा राख्न र सो खाताबाट पैसा फिक्न सक्दछ । यसले नगद बोकेर हिँड्नुपर्ने जोखिमलाई कम गर्दछ ।

ट्राभल कार्ड/डलर कार्ड (Travel Card /Dollar card)

विदेश जानेहरूका लागि उपयोगी कार्ड नै डलर कार्ड हो । नेपाल राष्ट्र बैंकले तोके बमोजिम हाल नेपालका बैंकहरूले १५०० USD सम्मको रकम यस कार्डमार्फत प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था छ, र यो सीमा समय समयमा परिवर्तन हुन सक्दछ । विदेश जानेहरूले ATM प्रयोग गरी विदेशमा सो रकम भिक्न सक्दछन् ।

प्रिपेड कार्ड

यो पनि विदेशी मुद्रामा जारी गरिने कार्ड हो । विदेशबाट अनलाइन सामान खरिद गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेबमोजिम ५०० USD सम्मको सामान यस कार्डमार्फत भुक्तानी गर्न सकिन्दछ ।

डिजिटल कारोबारको महत्त्व

- अपराधको घट्दो जोखिम
- कर छली नियन्त्रण
- संस्थागत अपराध नियन्त्रण
- सरुवा रोग नियन्त्रण, कोरोनाजस्ता महामारी नियन्त्रणमा सहयोग
- कारोबारमा शीघ्रता
- कारोबार लागत न्यून
- सरल एवं सहज

डिजिटल बैंकिङ/विद्युतीय कारोबारसम्बन्धी महत्त्वपूर्ण जानकारीहरू

- ❖ सन् २०२१ सम्म विश्वको कुल जनसङ्ख्या करिब ७ अर्ब ८७ करोडमध्ये मोबाइल फोन प्रयोगकर्ता ५ अर्ब ३१ करोड (६६.६ प्रतिशत), इन्टरनेट प्रयोगकर्ता ४ अर्ब ६६ करोड (५९.५ प्रतिशत) र सामाजिक सञ्जालका सक्रिय प्रयोगकर्ता ४ अर्ब २० करोड (५३.६ प्रतिशत) रहेका छन् ।
- ❖ तथ्याङ्कअनुसार मोबाइल फोन प्रयोगकर्ता प्रतिवर्ष १.८%, इन्टरनेट प्रयोगकर्ता प्रतिवर्ष ७.३ % र सामाजिक सञ्जालका सक्रिय प्रयोगकर्ता प्रतिवर्ष १३.२ % ले बढौदै गएको देखिएको छ ।
- ❖ नेपालको कुल जनसङ्ख्या २ करोड ९२ लाख (राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा) मध्ये १३४ % अर्थात् ३ करोड ९१ लाख मोबाइल फोनका प्रयोगकर्ता रहेको देखिएको छ । त्यसैगरी कुल

जनसङ्ख्यामा इन्टरनेट प्रयोगकर्ता ९० प्रतिशतभन्दा बढी अर्थात् करिब २ करोड ७० लाख रहेको नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको तथाङ्कले देखाएको छ। त्यसै गरी सामाजिक सञ्जालका सक्रिय प्रयोगकर्ता ४४.२% अर्थात् १ करोड ३० लाख रहेका छन्।

- ❖ नेपाल राष्ट्र बैंकको तथाङ्क अनुसार २०७८ चैत मसान्तसम्म मोबाइल बैंकिङ सेवा प्रयोगकर्ता १,७३,८२,४४८ र इन्टरनेट बैंकिङ प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या १६,५८,१८४ पुगेको छ।
- ❖ २०७८ सालको चैत मसान्तसम्म कुल एटिम कार्डको सङ्ख्या ४४७२, डेविट कार्डको सङ्ख्या १,०४,४२,९८५, क्रेडिट कार्डको सङ्ख्या २,२७,९६१ र प्रिपेड कार्डको सङ्ख्या ९६,०२६ रहेको छ।
- ❖ नेपालमा २०७८ साल असार मसान्तसम्म मोबाइल वालेट (PSPs) प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या करिब ८८,८५,९१४ रहेको छ।
- ❖ कुल जनसङ्ख्याको १% भन्दा कमले क्रेडिट कार्ड सुविधा प्रयोग गरेका छन् भने अनलाइनबाट सामान खरिद गरी भुक्तानी गर्ने जनसङ्ख्या करिब २% रहेको छ।
- ❖ नेपाल राष्ट्र बैंकले आ.व. २०७७/७८ को मौद्रिक नीतिमार्फत डिजिटल बैंकिङ र विद्युतीय भुक्तानीमा विशेष जोड दिएको छ।
- ❖ नेपालको सूचना प्रविधि तथा सञ्चार मन्त्रालयले सन् २०१९ मा डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क जारी गरेको छ। यसको मुख्य उद्देश्य नेपाललाई डिजिटल प्रणालीबाट सशक्तीकृत अर्थतन्त्रमा रूपान्तर गर्नु नै हो।
- ❖ भुक्तानी प्रणाली प्रदायक (PSPs) त्यस्ता संस्थाहरू हुन् जसले लाभदायीलाई भुक्तानीसम्बन्धी सेवाहरू प्रदान गर्दछन्। यी संस्थाहरूले संस्था र लाभदायीहरूबिच वस्तु तथा सेवालगायत अन्य दायित्वहरू भुक्तानी गरिदिने, देशभित्र तथा बाहिर रकम ट्रान्सफर गरिदिने अथवा विद्युतीय माध्यमबाट कारोबार सञ्चालन गर्ने कार्य गर्दछन्।
- ❖ वि.सं. २०७८ कार्तिक मसान्तसम्म नेपाल राष्ट्र बैंकबाट अनुमतिप्राप्त भुक्तानी प्रणाली सञ्चालक संस्थाहरूको सङ्ख्या १० र भुक्तानी सेवाप्रदायक संस्थाहरूको सङ्ख्या २७ रहेको छ।
- ❖ भुक्तानी प्रणाली सञ्चालक त्यस्ता संस्थाहरू हुन् जसले भुक्तानीसम्बन्धी कार्य, व्यवस्थापन र क्लियरिडका काम गर्ने गर्दछन्। यसले क्लियरिड

हाउस, इलेक्ट्रोनिक कार्ड र अन्य अनलाइन भुक्तानी सञ्चालन गर्ने संस्थालाई पनि जनाउँछ ।

- ❖ नेपाल राष्ट्र बैंकले भुक्तानीसम्बन्धी कार्य गर्न अनुमतिप्राप्त वित्तीय संस्थाहरूलाई भुक्तानी प्रणालीसम्बन्धी एकीकृत निर्देशन २०७८ जारी गरेको छ ।
- ❖ कोभिड १९ को प्रकोपपछि नेपालमा पनि आर्थिक कारोबारमा विद्युतीय माध्यमको प्रयोग बढ्दै गइरहेको छ ।
- ❖ नेपाल राष्ट्र बैंकको तथ्याङ्कअनुसार मासिक रु. ४८ खर्ब बढीको कारोबार विद्युतीय माध्यमबाट भएको देखिन्छ ।
- ❖ नेपालमा विद्युतीय कारोबारमा खास गरी आरटिजिएस, एटिएम, वालेट, मोबाइल बैंकिङ, कनेक्ट आइपिएस, क्युआरकोडलगायतका माध्यमबाट भएको कारोबार उल्लेख्य छ ।

सावधान रहौँ

- ❖ आर्थिक कारोबारमा विद्युतीय माध्यमको प्रयोग बढ्दै जाँदा विभिन्न नाममा ठगी पनि बढ्दै गएको छ । चिट्ठा परेको प्रलोभनमा पार्ने, मोबाइल एप्लिकेशनको दुरुपयोग गर्ने, अपरिचित व्यक्तिबाट आफ्नो पासवर्ड तथा ओटिपी विभिन्न बहानामा माग्ने, सामाजिक सञ्जालमार्फत विभिन्न व्यक्तिहरूसँग रकम असुल्ने, अत्यधिक नाफाको लोभ देखाई गैरकानुनी घोषणा गरिएका उपकरणमा लगानी गर्न उत्प्रेरित गर्ने आदिजस्ता आपराधिक कृयाकलापमा वृद्धि भइरहेकाले त्यसप्रति सजग हुन जरुरी छ ।
- ❖ अपरिचित व्यक्तिलाई आफ्नो पासवर्ड, ओटिपी वा अन्य कुनै पनि संवेदनशील जानकारी दिनुहुँदैन अनि आफ्नो पासवर्ड गोप्य राखी समय समयमा परिवर्तन गर्नुपर्दछ ।
- ❖ अपरिचित व्यक्तिले सामाजिक सञ्जाल वा कुनै विद्युतीय माध्यमबाट म्यासेज पठाई रकम पठाउन आग्रह गरेमा रकम पठाउनु अघि सोही व्यक्तिले रकम माग गरे नगरेको बेहोरा अन्य माध्यममार्फत यकिन गरेर मात्र त्यस्तो रकम पठाउनुपर्दछ ।

- ❖ आफ्नो मोबाइल, कम्प्युटर वा अन्य उपकरणहरूमा अनाधिकृत एप्लिकेशन डाउनलोड गरेमा आफ्ना संवेदनशील सूचनाहरू आपराधिक गिरोहले पत्ता लगाउन सक्ने भएकाले त्यस्ता अनधिकृत एप्लिकेशनहरू डाउनलोड गर्नु वा प्रयोग गर्नुहुँदैन ।
- ❖ वेभसाइटको आधिकारिकता यकिन गरेर मात्र वेभसाइटमा आधारित कारोबार गर्नुपर्दछ ।
- ❖ विभिन्न डिजिटल माध्यमबाट कारोबार गर्दा आफू ठिगिएको शङ्खा लागेमा वा त्यससम्बन्धी कुनै गुनासो रहेमा सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शाखा वा प्रधान कार्यालयमा गुनासो वा उजुरी दर्ता गर्न सकिन्छ । त्यसै गरी नेपाल राष्ट्र बैंकमा प्रत्यक्ष सम्पर्क गरेर पनि गुनासो वा उजुरी दर्ता गर्न सकिन्छ ।

गुनासो व्यवस्थापन

बैंकमा ग्राहकहरूले सेवा लिने क्रममा उत्पन्न हुने कठिनाई एवं असन्तुष्टिको अवस्थालाई नै गुनासो भनिन्छ । त्यसैले गुनासो भनेको असन्तुष्टि अथवा अन्यायबोध भएको अवस्था हो । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा गुनासाहरू विवादको लक्षणका रूपमा देखा पर्दछन् । ग्राहक सेवामा ढिलासुस्ती, विभेद, अनावश्यक शुल्कहरू, सेवा-प्रवाहमा भएका गल्ती/कमजोरीहरू, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रतिवद्धता गरेनुसारको सेवासुविधा नदिने, नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशनभन्दा बाहिर गई लिन नपाइने अन्य शुल्क तथा कमिसनहरू लिने, कर्जा प्रवाहमा पारदर्शिताको कमी, विनाजानकारी व्याजदरलगायतका अन्य शुल्कहरू वृद्धि गर्ने आदिजस्ता गुनासाहरू हुन सक्दछन् । बैंक तथा वित्तीय संस्थामा कारोबार गर्ने क्रममा आफूले देखेका कमीकमजोरीहरू वा गल्तीहरू समयमै सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थामा जानकारी गराउनुपर्दछ । नेपाल राष्ट्र बैंकमा पनि सोभै यस्ता गुनासाहरू दर्ता गर्न सकिन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा गुनासो व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्थाहरू

बैंकका शाखाहरूबाट गरिने बैंकिङ कारोबारसम्बन्धी समस्या, सल्लाह, सुझाव तथा गुनासाहरू सम्बन्धित शाखाका शाखा प्रबन्धकसमक्ष गर्नुपर्दछ । शाखा प्रबन्धकले गुनासो उपर छलफल गरेर आफैले समाधान गर्न सक्दछन् अनि आफूले समाधान गर्न नसकेका खण्डमा चाहिँ प्रादेशिक कार्यालय हुँदै प्रधान

कार्यालयसम्म पुऱ्याउन सक्दछन् । सम्बन्धित शाखाका प्रबन्धकले समयमै गुनासो सुनुवाइ नगरेमा प्रादेशिक कार्यालय र प्रधान कार्यालयमा सीधै उजुरी दर्ता गर्न सकिन्छ ।

- गुनासो तथा सल्लाह-सुभावहरू प्राप्त गर्ने उचित संयन्त्रको व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।
- गुनासो सुन्ने अधिकृतको नाम, सम्पर्क नम्बर र इमेल बैंकको वेभसाइटमा उल्लेख गरिएको हुन्छ ।
- बैंकका शाखाहरूमा ग्राहकहरूले स्पष्ट देख्ने गरी सुभाव पेटिका तथा गुनासो दर्ता गर्ने आधिकारिक इमेल र फोन नम्बर उल्लेख गरिएको हुन्छ ।

गुनासो दर्ता कसरी गर्ने ?

- शाखा प्रबन्धकसँग सम्पर्क गर्ने
- ग्राहक सेवा केन्द्रको फोन नम्बरमा फोन सम्पर्क गर्ने
- सम्बन्धित बैंकको वेभसाइटमा गएर जानकारी लिने
- आफ्ना गुनासाहरू लेखेर बैंकमा राखिएको गुनासो वा सुभाव पेटिकामा राखिदिने
- कारोबारका क्रममा आफूसँग भएका भौचर, चेक तथा अन्य प्रमाणहरू पेस गर्ने
- विद्युतीय माध्यमहरू (जस्तै : इमेल, एसएमएसलगायत सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका आधिकारिक समाजिक सञ्जालका रूपमा रहने मेसेन्जर र भाइवर) बाट पनि गुनासाहरू राख्न सकिन्छ ।

कुन अवस्थामा कानुनी उपचार खोज्ने

यदि बैंकिङ कारोबारका क्रममा बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट आफूलाई अन्याय भएको र सो बापत मानसिक र भौतिक क्षति बेहोर्नु परेको तर सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको गुनासो सुनुवाइमा आफू असन्तुष्ट भएमा सोभै प्रहरीमा उजुरी गर्न सकिन्छ अथवा सो बैंक तथा वित्तीय संस्थाका विरुद्ध अन्य कानुनी उपचारको बाटो पनि रोजन सकिन्छ ।

वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमका भालकहरू

वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमका भालकहरु

नेपाल बैंक

सुरु पितो काँटी

शुभ्रम व्यापारदेशमा दुखाउँ कर्न आपन गरी विनियोग खोकी पुरा भए

लोगोमा चूना लिए
www.npbil.com.np

नेपाल बैंक

लाक्राटे सुविधा

नेपाल बैंक व्यापार विनियोग सुरक्षित राज्यपत्रीका
लाक्राटे सुविधा

लोगोमा चूना लिए
www.npbil.com.np

NBL डिजिटल बैंकिङ्

समय संगै अधि बढ्दै

डिजिटल सुविधाहरू:

ई-बैंकिङ्

मोबाइल बैंकिङ्

QR Payment

Visa Debit/
Credit Card

Connect IPS

मेरो सेयर

DMAT

C-ASBA

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

नेपालको पहिलो बैंक
www.nepalbank.com.np

प्रमाण कार्यालय: धनेश्वर, काठमाडौं, ठोल प्री. नं. ७६५००९३६३६३
फोन नं.: ०१-४२७५५२२२, टोल फ्री नं. ९८५००९३६३६३